

Ս Ի Ո Ն

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ — ԳՐԱԿԱՆ — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՆՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

Խ. ՏԱՐԻ 1939

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

ՆՐՈՒՍԱՂԷՄ

Ս Ի ՈՆ

ԺԳ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1939

✻ Մ Ա Յ Ի Ս ✻

ԹԻԻ 5

ԱՄԵՆ. Տ. ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔԵՊՍ. ՆՇԱՆԵԱՆ

ԸՆՏՐԵԱԼ-ՊԱՏՐԻԱՐԲ

ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ Ս. ԱԹՈՌՈՅ ՆՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՆՈՐԸՆՏԻՐ ԳԱՀԱԿԱԼԸ

Երկու ամիսներու սուգի եղանէ մը վերջ, Ս. Յակոբեանց դարաւոր Աթոռը, եւ Միաբանութիւնը, կը վերագտնեն իրենց բնականոն կեանքի պայմանները, ընտրութեամբը Նորին Ամենապատուութեան Տ. ՄԵՍՐՈՊ ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՆՇԱՆՆԵԱՆԻ, իբր գահակալ Առաքելական Աթոռին: Հանգուցեալ Տ. Թորգոմ Ս. Պատրիարք Հօր մահուան կսկիծն ու յառաջ բերած հոգեկան տագնապը շատ խոր եղան. կը մխիթարուինք սակայն գտնելով յանձինն նոր Գահակալին, անոր արժանաւոր յաջորդը Ս. Յակոբեանց նուիրական Աթոռին վրայ:

Հազուադէպ է անհարակոյս Հայ Երուսաղէմի պատմութեան մէջ, որ իր Մրբազան Գահակալը ընտրուի անվերապան եւ միաձայն բաղձանքով ամենուն. այս բարեբախտ պարագան միայն պիտի բաւէր ցոյց տալու Նորին Ամենապատուութեան դերն ու տեղը այս Աթոռի ներկայ եւ անցեալ կեանքի մէջ: Այս միաձայն ընտրութիւնը ներշնչում է կած արարք մըն էր կարծես, եթէ աշխարհիկ մտածողութիւնը փչ մը պայմանագրական չգտնէ նման որակում մը շարժումի մը համար, աւ բոլոր հոգիները նոյն ներքին զգացումով տրոփուն, կը հոգեխառնուէին պէտքի մը՝ եւ անձի մը շուրջ: Մտազին եւ խորհրդաւոր բան մը կար այս բոլորին մէջ:

Միաբանութիւնը խոր գիտակցութիւնը ունէր իր ըրածին: Եթէ քաղաքական վերջին իրադարձութեանց եւ կանոնական փոփոխութեանց պատճառաւ, այլեւս Ազգը նիւթապէս չէր բերեր իր մասնակցութիւնը ազգային այս դարաւոր Աթոռի գահակալի ընտրութեան, սակայն Միաբանութիւնը գիտէր թէ պարտաւոր էր իր ընտրութիւնը կեդրոնացնել անձի մը վրայ, որ վայելէր համակրանքը իր՝ եւ բովանդակ Ազգին. եւ այս գիտակցութիւնը համարժէք դարձուց ինչպէս նախորդ՝ նոյնպէս այս անգամուան ընտրութիւնը համազգային ընտրութեան:

Այս կերպով գիրար կը լրացնէին ընտրողին արժանիքը, եւ Միաբանութեան գիտակցօրէն միացած կամքին արտայայտութիւնը, Եկեղեցիին բաղձանքը, եւ Ազգին լուռ հաճութիւնը:

Ամեն. Տ. Մեսրոպ Մրբազանին կեանքը չէ եղած բազմեւեկ եւ հանրային, նման իր վերջի նախորդներուն. վասն զի իր յիսուն տարիները անցած են վանական երջանակի մը մէջ, եւ ինք հաւատարիմ կեանքի այս կանոնին, եւ անոր պահանջած լրջութեան, եղած է գիտակից մարդը իր կոչումին: Այս է պատճառը անուշտ, որ հակառակ իր արժանիքներուն՝ իր համբաւը չէ անցած ժողովրդային լայն խաւերու: Միւս կողմէն սակայն իր վանական կեանքի յիսուն տարիները եղած են բեղմնաւոր աշխատանքի, եւ ծանր՝ բայց իրական վերելքի երջան մը: Երիտասարդ տարիքէն իսկ Նորին Ամենապատուութիւնը է

ծրացան եւ օգտաւս գործիչը այս Հասաստութեան, թէ՛ իբրեւ ուսուցիչ եւ տեսուչ ժառ. Վարժարանի, թէ՛ իբր վարիչ վանական պատասխանատու պատ-
սօններու, եւ թէ՛ իբր Լուսարարապետ Ս. Աթոռոյ, անիկա ըրած է իր լա-
ւագոյնը, եւ ապահոված իրեն ամբասիր անուն մը, եւ բարձր արժանիք մը
Երուսաղէմի Միաբանութեան մէջ, ըլլալով ամենէն տաղանդաւորն ու զար-
գացածը իր սերունդին:

Երկրորդ ցայտուն արժանիքը Նորին Ամենապատուութեան, իր նկարա-
գրի ազնուութիւնն է: Վանական կեանքի բերումները, եւ ասպարէզին դառ-
նութիւնները փոխան խոսացնելու, ըրած են զայն աւելի խոր եւ մարդկային:
Բոլոր անոնք որ իր մեծաւորութեան մէջ ապրեցան եւ իր հետ ըլլալու բախճն
ունեցած են, զգաւորուած են հոգեկան այդ փայլունութենէն:

Գուրեան եւ Գուրեան կրթանուէր եւ մեծանուն պատիւարներու
վարչութեանց օրով՝ Հասաստութեան մէջ սկզբնաւորուած ու բարգաւաճած
կրթական շարժումին եւ արդիւնքին մէջ համեստ չէ Նորին Ամենապատու-
թեան բաժինը: Երկուքին գործակից, անիկա թէ՛ իբր տեսուչ կրթական այս
Հասաստութեան, եւ թէ՛ նոր սերունդ մը հասցնելու, եւ ժամանակի բազմերես
պահանջներուն դիմագրաւելու աշխատանքին նախանձախնդիր, եղած է այդ
գեղեցիկ շարժման եւ արդիւնքին խաբխա ծառայող լաւագոյն ոյժը: Խորա-
պէս բարի եւ յառաջդիմասէր, եւ կրթանուէր մարդ, ան իր հոգիի ամենէն
խորունկէն խայտալ աւելն անգամ, երբ Եկեղեցւոյ ծառայութեան եւ Սուրբ
Աթոռոյ սպասին առաջնորդեց երեսասարդ ու անձնուէր հոգիները:

Կրթական այս բազմամեայ ու արժանաւոր արդիւնքէն դուրս, Նորին
Ամենապատուութիւնը բացառիկ կարեւորութեամբ դեր մըն է որ կատարած
է Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը առաջնորդելու իր զարաւոր պատճօնին
իրագործման: Անուշտ դժուար է, ներսէն չեղողի մը համար դիւրութեամբ
ըմբռնել այն գերազանց կարեւորութիւնը, զոր ունին Տնօրինական Մրբա-
վարները, եւ անոնց մէջ մեր իրաւանց պատշապանութիւնը Ս. Յակոբեանց
Միաբանութեանը համար. մանաւանդ այն բազմապիսի զոհողութիւնները ո-
րոնք եղած են եւ կ'ըլլան տմէն օր մեծնջենաւորելու ու անկորուստ պահելու
այդ սրբազան աւանդները ի փառս Աստուծոյ, Ս. Աթոռոյ, եւ Ազգին:
Նորին Ամենապատուութիւնը յիսուն տարիներ շարունակ, դպրութեան ասի-
նանքներէն մինչեւ այժմու իր ասպարէզին բարձրագոյն գագաթը, պատշապանը
եղած է Առաքելական այս Ս. Աթոռի կրօնական եւ ազգային իրաւանց:
Այս տեսակէտով եւս անիկա գերազանց յարմարութեանց մէջ ազգային իրաւունքները
արժեցնելու կարող հմուտ Ս. Տեղեւոյ աւանդութեանց:

Նորին Ամենապատուութիւնը ծառայած է նաեւ հայ դպրութեան: Իր
բանասիրական եւ պատմագիտական վաստակը իր վրայ կը կրէ պրպտող,
թափանցող, եւ ազգային արժէքներու նախանձախնդիր մատուցականի մը
ժողովրդ: *Գրիգոր Վրդ. Դարանաղցի ժամանակագրութիւնը, Գեորգիան Զե-
յայի Օրագրութիւնը*, իր ջանքերով լոյս տեսած հասոյնք, իրենց Յառաջա-
բաններու խոնամիս եւ յոգնաջան հոգիով արդիւնք են իր բանասիրողի աշ-
խատանքին: Աստուծով դուրս կը մնան, պատմական, տեղագրական (մասնաւոր-

րաբար Ս. Գրական) բանասիրական բազմաթիւ յօդուածներ, եւ գրական որոշ արժէքով քաղցամուրիւններ, որոնք Ս/ռնի ամենէն կարգացուած էջերը եղան:

Այս բոլորէն վեր, ինչ որ բացառաբար ուսագրաւ է Նորին Ամենապատուութեան մէջ, ասիկա հայ եկեղեցականի աւանդական մտապահներին լիալիւ արժացողումն է իր անձին վրայ, այն դժուար բացասելի յասկութիւնը, որով մէկը պատկանելով հանդերձ կարգի մը, ասպարէզի մը, կ'ըլլայ անկէ աւելին. Մեսրոպ Մրբազան իբրեւ այդ կ'ապրի հազարաւորներու յիշողութեանցը խորը, որոնք այցելած են կէս դարէ ի վեր Ս. Աթոռը. այս գիծով անիկա կը մօտենայ մեր եկեղեցւոյ հին հայրերու այն փառանգին որ կը հասել է իր մէջ քաղցր, լուրջ, իր պաշտօնին մէջ ինքնակորոյս մարդերու անմոռանալի սակաւաթիւ ընտելիներու խումբը:

Վստահ ենք որ այսօր հաստատ է իրական արժէքներով հարուստ անձնաւորութիւն մը Պատրիարքական Դահլուճ վրայ, կը նշանակէ կենսունակ մեհնջեմաւորումը այս դարաւոր Հաստատութեան գործին, եւ իր երկու մեծանուն նախորդներու արդիւնին: Իր նկարագրին քաղցրութիւնը ուրիշ գրաւական, քէ Միաբանական կեանքի մէջ ստեղծուած խաղաղութիւնը պիտի մնայ տեւական: Սուրբ Տեղեաց մէջ մեր իրաւունքները պիտի պաշտպանուին ու եւ ասեմէ մը աւելի կորովով եւ նախանձախնդրութեամբ, եւ պիտի պնակուին բոլոր անկեկալութիւնները Ս. Աթոռոյ վերանորոգուած կեանքին:

Այսպէս Նորին Ամենապատուութիւնը կը նշանակէ իր անձին եւ գործին վրայ կարծես ֆուլի. Առաքելի պատգամը. «Լեր հաւասարիմ մինչեւ ի մահ, եւ քաջ լեզ զպսակն կենաց»: Այս պսակը զոր այսօր այնքան յոյսերով եւ յարգանքով եկեղեցին եւ Ազգը կը զետեղեն իր գլխուն, վճռական վկայութիւնն է կիսադարեան իր մեհնաւոր գործունէութեան, եւ հաւատարիմ ու պարկեշտ անձնաւորութեան:

ԱՄԵՆ. Տ. ՄԵՍՐՈՊ ՍՐԲ. ԱՐՔԵՊՍ. ՆՇԱՆԵԱՆ

ԸՆՏՐԵԱԼ-ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲ ԱԹՈՌԻՆ

(Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ի Ռ Ա Ն)

Տ. Մեսրոպ Արքեպս. ծնած է 1872 Սեպտեմբեր 30ին (Հ. Տ.), Կ. Պոլսոյ Սամաթիա թաղը: Մկրտութեան անունն է Միքիման, որ ետքէն փոխուած է Միհրանի: Իր մայրը՝ Ազնիւ զինք աշխարհ բերելուն երրորդ օրը կը վախճանի 16 տարեկան, երեք ու կէս տարի ետք ալ կը վախճանի իր հայրը՝ Թօնոնցի Նշան Լօքմակէօզեան 26 տարեկանին ու ինք կրկնապէս որք մնալով՝ կը մեծնայ իմամբին ներքեւ իր պապուն՝ Գրիգոր Լօքմակէօզեանի, որ 40 տարինորէ աւելի ծառայած է արքունի թնդանօթարանի իբր առաջին մեքենավար: Ատեն մը կը յաճախէ Նաուր Գաղաթի թաղային վարժարանը, ետքէն Բերա անցնելով՝ կ'աշակերտի Նարեկեանին 1881-1887 անընդմիջաբար: Նոյն տարիներուն իրերայաջորդ տնօրէնները եղած են՝ Մանուկ Սպեան (ապա Կոմիտաս Գահանայ), Մինաս Չերազ, Թարուիւն Զազրեան, Յարուիւն Կէլիպօլեան եւ Թովմաս Թէրզեան: Ասոնցմէ զատ

ուսուցիչներ ունեցած է՝ Մաղաբիա Վրդ. Օրմանեան, Գարեգին Վրդ. Սրուանծտեանց, Ներսէս Վրդ. Արսլանեան, Յովհ. Քնյ. Մկրեան, Եղիազար Մուրատեան, Մինաս Սիոսեան, Պողոս Բէրէստէճեան, Միհրան Յովհաննէսեան, Արիստակէս Պօյաճեան, Յարութիւն Յովհաննէսեան, Միլտոն Սերոբեան, Միհրան Պարթեւեան, եւն.:

1887-ի Մարտին կը որբանայ նաեւ իր խնամակալ պապէն եւ նոյն տարւոյ աշնան Յարութիւն Վեհապետեան Կ. Պոլսոյ Պատրիարքի յանձնարարագրով կը մեկնի Երուսաղէմ եւ Հոկտեմբեր 12-ին կը մտնէ Ժառանգաւորաց Վարժարան, ուրկէ շրջանաւարտ կ'ելլէ 1891 Մայիս 1-ին: Իր աշակերտութեան ժամանակաշրջանին տեսուչներն եղած են՝ Գէորգ Վրդ. Երէցեան, Սահակ Եպս. Ռապայեան (առժամաբար), եւ Մամբրէ Եպս. Մարկոսեան, եւ ուսուցիչներ՝ բացի վերոյիշեալներէն՝ Թորոս Զուղայեցի աստուածաբան (այժմ Թէոդորոս Ծ. Վրդ.), Մարկոս Նաթանեան, Յակոբ Մեղաւորեան, Մապահ Գիւլեան, որ Պետրոս Կիւրեղեան անուամբ աւելի քան երկու տարի իբրեւ միաբան ապրեցաւ Վանքին մէջ, եւն.:

1891-1895 ուսուցիչ Ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ տեղացւոց Ազգ. Վարժարանին, ապա՝ հաշտակալ եւ գանձապետ. Միաբ. Ընդհ. Ժողովի ատենադպիր եւ ատենապետ, անգամ Տնօրէն Ժողովի, տեսուչ Զեռագրաց Մատենադարանի:

1906 տարւոյ Օգոստոսին կ'երթայ Աքբեա՝ յայց քաղաքական հայ բանտարկեալներուն եւ կը քաջալերէ եւ հոգեւորապէս կը մխիթարէ զանոնք ու անոնց մասին տեղեկագիր մը կը ղրկէ Կ. Պոլիս Օրմանեան Պատրիարքին:

Երբ Օսմանեան Սահմանադրութիւնը կը հռչակուի (1908 Յուլիս) Վեհապետեան Պատրիարք զինքը պատուոյ ուղեկից կը կարգէ Մատթէոս Իզմիրեան Սրբազանի, որ 12 տարուան քարտուկ վերջ կը դառնար Պոլիս: Վերջինս Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրուելով երբ 1909 Յունիս 5-ին (Հ. Տ.) կը մեկնէր Կ. Պոլսէն՝ իրեն կ'ընկերացնէ Մեսրոպ Վրդ.՝ Օտեսա-Բեթրսպուրկ-Մոսկուա-Նոր Նախիջեւան-Պաքու-Թիֆլիս-Ալեքսանդրապոլ-Անի ճամբով, մինչեւ Ս. Էջմիածին: Բեթրսպուրկի մէջ՝ իբրեւ հետեւորդ Ս. Հայրապետին՝ կը ներկայանայ Նիքոլա Բ. Ցարին Բիթլէնոֆի Պալատին մէջ եւ Մարիա Ֆէօտոմարիձա Մայր Կայսրուհիին՝ Կաթինայի Պալատին մէջ Ս. Էջմիածին կը մնայ մինչեւ 1910 Դեկտեմբերի վերջը՝ իբրեւ գաւազանակիր եւ անձնական քարտուղար Իզմիրեան կաթողիկոսի, որուն վախճանումէն ետք (1910 Դեկտ. 24) դպրոցներու տեսչութեան պաշտօնով կը հրաւիրուի Երուսաղէմ, ուր ժամանելով՝ 1911 Մայիսին կը ստանձնէ պաշտօնը, զոր կը վարէ մինչեւ 1930 Յունիս, նոյն տանը ըլլալով տեսուչ տպարանի (1913-1932) եւ Զեռագրաց Մատենադարանի (1911-1925): Թուրք տիրապետութեան վերջին երկու տարիներուն (1916-1917) կ'անդամակցի Երուսաղէմի Նահանգային Ժողովին իբրեւ ներկայացուցիչ Հայոց Պատրիարքարանին:

1917ին աշակերտներու մեծագոյն մասին զինուոր տարուելուն պատճառաւ կը փակուի Ժառ. Վարժարանը երեք տարի: 1920 տարւոյ դպրոցական տարեըջրանի սկիզբը Նախածնեանարկ կ'ըլլայ անոր վերաբացուելուն 6 թոշակաւոր եւ 13 ծրիաթոշակ աշակերտներով, որոնց թիւը ետքէն բարձրացաւ 25-ի: Նոյնպէս պատերազմի տեղծած տնտեսական տագնապին հետեւանքով վանական վարչութիւնը կը ստիպուի փակել տըպարանը 1915-ին ու այնպէս կը մնայ տասնըմէկ տարի: Գլխաւորաբար իր նախածնեանութեամբ եւ հանգուցեալ Տ. Եղիշէ Դուրեան Պատրիարքի քաջալերութեամբ 1925-ի Մայիսին կը վերաբացուի տպարանը եւ առաջին անգամ մամուլին կը յանձնուին լուսահոգի Պատրիարքին Դուռագներ Մանուկ Յիսուսի Կեանքին ոտանաւոր գրքոյիկ եւ Մաղաբիա Օրմանեան Սրբազանի Ազգապատմութիւն Գ. հատորը, որուն տպագրութեան ծախքը նուիրած էր հանգզ. Պողոս Փաշա Նուպար՝ եղջանկայիշատակ Տ. Բաբգէն Կաթողիկոսի (այն տանն Եպս.) միջնորդութեամբ: Կը հրաժարի տպարանի տեսչութենէն 1932 Մայիսին:

Դուրեան Սրբազանի գահակալութենէն (7 Նոյմ. 1921) անմիջապէս ետք կ'ընտրուի անգամ Տնօրէն Ժողովի եւ կ'ըլլայ ատենադպիր մինչեւ 1925 եւ ատենապետ 1925էն ցայսօր՝ երկու եւ կէս տարուան ընդմիջումով:

Դիխաւորաբար իր նախածնունդութեամբ 1928ին կը սկսի կառուցուիլ Երուսաղէմի Ս. Քարգմանչաց երկսեռ Նախակրթարանն ու վարժարանը, որուն շինութիւնը կը տեւէ մէկ տարի եւ բացուիմը կը կատարուի յաջորդ 1929ի դպրոցական տարեշրջանի սկզբնաւորութեան:

1922 Մայիս 15ին՝ Միաբանական Ընդհանուր Ժողովին ընտրութեամբ՝ կը կոչուի Լուսարարապետութեան պաշտօնին, զոր վարեց մինչեւ իր Պատրիարք ընտրուիլը:

Դուրեան Սրբազանի վախճանումէն ետք՝ 1930 Մայիս 5ին Միաբ. Ընդհ. Ժողովէն կ'ընտրուի Պատրիարքական Տեղապահ. պաշտօն՝ զոր կը վարէ մինչեւ լուսահոգի Թորգոմ Ս. Պատրիարքի գահակալութիւնը՝ 1931 Դեկտ. 1: Այս առաջին տեղապահութեան շրջանին Հոգատար Կառավարութեան հետ բանակցութեամբ տեղի կ'ունենայ Կանոնագրի Երուսաղէմի Պատրիարքի ընտրութեան վերաբերեալ երեք յօդուածներու փոփոխութիւնը, յարմարցնելով զանոնք Երուսաղէմի Անգլիական տիրապետութեան հետեւանքով ըստեղծուած նոր պայմաններուն: Այդ առթիւ կը կառուցուի նաեւ Վսեմ. Գալուստ Պէշ Կիւլպէնկեանի նուիրատուութեամբ Ս. Աթոռի մէջ Կիւլպէնկեան Մատենադարանը, որուն հիմնարկութիւնը իր ձեռամբ կը կառարէ 1930 Օգոստ. 1ին: Կը շինուի Դուրեանաւեհնք, հանգուցեալ Տ. Եղիշէ Պատրիարքի Քահանայութեան Յիսնամեակի Յոբելեանին առթիւ եղած նուիրատուութեանց զուամբով: Այս առթիւ յիշենք թէ ինքը եղած է Դուրեան եւ Աստուածաւուչի Քարգմանութեան 1500 ամեակի երկու կեդրոնական Յանձնաժողովներու ատենապետը:

Երջանկայիշատակ Թորգոմ Ս. Պատրիարքի անակնկալ վախճանումէն եօթն օր ետք, տարւոյս Փետր. 17ին, երկրորդ անգամ կ'ընտրուի Պատրիարքական Տեղապահ:

Եկեղեցական աստիճաններ ընդունած է՝

1889 Յուլիս 7ին՝ Դպրութեան 4 աստիճաններ՝ Յարութիւն Պատրիարքէն.

1892 Օգոստ. 29ին՝ Աւագ-Սարկաւազ՝ Սահակ Եպս. Խապայեանէ.

1898 Յուլիս 12ին՝ Աբղղայ՝ Յարութիւն Պատրիարքէն.

1902 Մարտին՝ Վարդապետական գաւազանի 4 աստիճան՝ Յարութիւն Պատրիարքէն.

1922 Մայիս 20ին՝ Եպրազոյն Վարդապետ՝ Դուրեան Եղիշէ Պատրիարքէն.

1924 Սեպտ. 21ին՝ Եպիսկոպոս ի Ս. Էջմիածին՝ հանգուցեալ Տ. Գէորգ Ե. Կաթողիկոսէն.

1936 Հոկտ. 21ին՝ Արքութեան տիտղոս՝ հանգուցեալ Տ. Նորէն Ա. Կաթողիկոսէն:

Իր հրատարակութիւններն են՝

1. — Ժամանակագրութիւն Գրիգոր Վարդապետի Դաւանադցւոյ, ներածութեամբ եւ յաւելումներով, 1915:

2. — Հ. Ք. Սաւայանի Երուսաղէմի Պատմութեան զբաբար ընագիրէն աշխարհաբարի թարգմանութիւնը, երկու հատոր, ներածութեամբ եւ յաւելումներով, 1930:

3. — Հասցեհի Պատմութեան, թարգմանութիւն, 1932:

4. — Տպարան Առաք. Արքեպիս. Ս. Յակոբեանց, Հարիւրամեայ Յոբելեանին առթիւ, 1933 (արտատպուած «Սիոն»էն):

5. — Օրագրութիւն Երեմիա Ձեկայի Քեօմիւրեհեանի, ներածութեամբ եւ յաւելումներով, 1939:

1926էն սկսեալ կը կազմէ Երուսաղէմի Օրացոյցները, ըստ Հին Տոմարի:

Ասոնցմէ՝ զատ ունի բազմաթիւ հայացումներ եւ կրօնաբարոյական, բանասիրական յօդուածներ՝ Հին Իսրայէլի պատմութեան, սոփորութեանց եւ Ս. Երկրի հնախօսութեան վերաբերեալ՝ Սիոնի եւ զանազան հանդէսներու եւ տարեցոյցներու մէջ:

Իր անտիպ գործերն են՝

1. — Երուսաղէմի Ձեռագրաց Մատենադարանի 52 Աստուածաշունչներու ընդարձակ ցուցակը:

2. — Երուսաղէմ յրեքաց ղաբուց, Պատմութիւն եւ հնախօսութիւն, թարգմանութիւն:

3. — Դիւան Ս. Յակոբայ, հաւաքածոյ վերջին չորս դարերու Կաթողիկոսական, Պատրիարքական կոնդակներու եւ եկեղեցական ու աշխարհական յայտնի ազգայիներու բազմաթիւ թղթակցութեանց:

ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԻԻ

ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՍՐԲՈՅ ԱԹՈՌՈՅՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Ս. ԷԱԶՄՈՒԹԻՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԻԱԿԱՆ ԹԵՎԵԼԱԾՈՒՆԵՐՈՒ ՀԵԳԱՆՈՒՆ ՑԱՆԿԻՆ

Ապրիլ 18-ին, ժամը 10-ին Միաբանական Ընդհանուր Ժողովը ի նիստ գումարուեցաւ Պատրիարքարանի Դահլիճը, ընդ նախագահութեամբ Պատր. Տեղապահ Գեր. Յ. Մեսրոպ Արքեպիս., կազմելու համար պատրիարքական ընտրիկներու հնգանուն ցանկը: Ներկայ եր ժողովի կանչուած երեսուներեք անդամներուն երեսուկէցը:

Օրակարգի գործադրութեան անցնելէ առաջ, կարդացուեցան անոր հետ առնչութիւն ունեցող երկու պատեօնագիրներ. անոնցմէ մէկն եր Պատրիարքական Տեղապահ Սրբազան Հօր 14 Ապրիլ բուսկիւր գիրը որով կը ժամուցանէր Նուսադէմի վսեմ. Կառավարիչին թէ ամայս 18-ին եւ 19-ին Միաբանական Ընդհանուր Ժողովը պիտի զբաղէր պատրիարքական ընտրութեան գործով: Ահա այդ գրութիւնը:

№ 8365/15

14 Ապրիլ 1939

Նորին վսեմութեան

Նախնայան Կառավարիչին Նուսադէմի
Նուսադէմի

2 երդ վսեմութիւն,

Անցած ըլլալով մեր յղբայրայ Լաւանդի Պատրիարքին մանուան թուգին աւանդական ժամանակամիջոցը, մենք, Տեղապահ Նուսադէմի Հայ Պատրիարքութեան, ընտրած Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան կողմէ մեր պատեօնին մէջ հաստատուած Նորին վսեմութեան Բարձր Գովարդի 6 Մարտ 1939 բուսկիւր եւ համար Ե/6/39 պատեօնագրով, կը հաղորդենք Ձեր վսեմութեան թէ՛ համաձայն մեր Միաբանական Կանոնագրի 21րդ յօդուածին՝ հրապարտուած ենք մեր Միաբանական Ընդհանուր Ժողովը որ գումարէ իր առաջին նիստը, 18 ապրիլ 1939ին, երեւոթթի, զբաղելու համար նոր պատրիարք ընտրութեան գործով եւ զայնի հաշտութեամբ կազմելու հինգ թեկնածուներու ցանկը: Դարձեալ, համաձայն Միաբանական Կանոնագրի 23րդ յօդուածին ու ըստ նախընթացին եւ այն իւրաքանչեւ համար եւ որոշուած է մեզի կառավարութեանը՝ համար 1725/10/9 եւ 2 Յունիս 1931 բուսկիւր նամակով, հրապարտուած ենք մեր Միաբանական Ընդհանուր Ժողովը գումարուելու յաջորդ օրը, այսինքն 19 Ապրիլ 1939ին, եւ հինգ թեկնածուներուն մէջէն վերջ-

նականապէս ընտրելու Գահակալը Նուսադէմի Հայ Պատրիարքութեան Ս. Աթոռին:

Նորընտր Գահակալին անունը, Միաբանական Ընդհ. Ժողովոյ մանրամասնեալ տեղեկագրին հետ միասին, անմիջապէս պիտի ներկայացուի Ձեր վսեմութեան որ ենթարկէ գայն Նորին Շնորհազարդ վսեմապառութեան, ի հաստատութիւն:

Կ'օգտուիմք այս առիթէն, Ուխտաւոր ընդամենաւ հետ, մեր ստագին երախտագիտութիւնը յայտնելու Նորին վսեմապառութեան Կառավարութեան՝ դարաւոր հաստատութեան վերաբերմամբ իր ցոյց տուած պատեօնութեան ու վեհանձնութեան համար, եւ մեր քաջատարն ու արհաւիրական ընտանիքին կը մաղթենք անվերջ բարօրութիւն եւ յաջողութիւն իրենց կայսրութեան լիակատար բարգաւաճումին համար:

Յայտնելով մեր խորին յարգանքները Ձեր վսեմութեան մնամբ

անձնակալաբար եւ հաւատարմօրէն

Տեղապահ

Նուսադէմի Հայ Պատրիարքութեան

Ապա կարդացուեցաւ վերոյիշեալ պատեօնագրին ի պատասխան Նորին վսեմ. Նուսադէմի Կառավարչին նամակը, որուն բարգւաճութիւնն է հետեւեալը:

ՊԱՂԵՍՏԻՆԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

JD/1/277

ՆԱՀԱՆԳԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ

17 Ապրիլ 1939

2 երդ Գերեմեմուրիւն,

Պատիւ ունիմ հաղորդելու թէ ընդունած ենք Ձեր Մերազնութեան թիւ 8365/15 եւ 14 Ապրիլ 1939 բուսկիւր նամակը որ կը վերաբերէ 18 Ապրիլ 1939ին տեղի ունեցալի Ընդհ. Ժողովոյ առաջին նիստին՝ ընտրելու համար Պատրիարքական Աթոռին 5 թեկնածուներ, եւ 19 Ապրիլ 1939ին տեղի ունեցալի երկրորդ նիստին՝ կատարելու համար պատրիարքական վերջին ընտրութիւնը, եւ կը տեղեկացնեմ Ձեզ որ Ձեր գրութեան պարունակութիւնը արձանագրուած է Կառավարութեան մօտ:

Պատիւ ունիմ մնալու

2 եր Մերազնութեան հնգազանգ ծառան
ՄԱՔՔԻԱՆվասն Նախնայան Կառավարչի
Նուսադէմի Նախնայան

Կարդացուեցաւ նաեւ Մերոց Յակոբեանց Միաբանական Ուխտի Կանոնագրին բարեփոխեալ ու կառավարութեան վաւեր-

բացուած հետեւեալ յօդուածները, ի մասին պատրիարքական ընտրութեան:

20. — Երբ Երուսաղէմի պատրիարքը վախճանի, Միաբանութիւնը իր մէջին Տեղապահ մը կ'ընտրէ եւ Հոգասար Կառավարութիւնը կը հաստատէ զայն:

21. — Պատրիարքի վախճանումէն խառնուելու օրէնք չկայ Տեղապահը նիստի կը հրաւիրէ Միաբանական Ընդհանուր Ժողովը, որ զտոյնի փոխարկութեամբ պատրիարքական ընտրելիաց հնգանուն ցանկ մը կը պատրաստէ:

22. — Սուրբ Երուսաղէմի Պատրիարք ընտրելիք անձը զոնկ 35 տարին յաջողած եւ Միաբանութեան նպիստութուններէն կտն վարդապետներէն պիտի ըլլայ, միանգամայն Միաբանութիւնէն զատուած մէկը պիտի չի ըլլայ: Միաբանութեան զատուած չեն համարուիր այն անձները, որոնք Երուսաղէմի Պատրիարքին հաւանութեամբ ազգային պաշտօններ կը վարեն:

23. — Յաջորդ օրը Տեղապահը երկուրորդ նիստի մը կը հրաւիրէ Միաբանական Ընդհանուր Ժողովը, որ այդ ցանկին մէջէն կրօնից, ուսման եւ քարի վարուց նկատմամբ անկենդանի արժանատւութիւն ունեցող անձը կ'ընտրուի զազգէն փոխարկութեամբ եւ փոխից քաջարակ առաւելութեամբ: Ընտրելիաց այս ցուցակին դուրս անձի վրայ փոխարկութիւն չի կրնար ըլլալ:

Ընտրութեան արդիւնքը կը հաղորդուի Սուրբ Էքումենիկ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին, եւ անոր վստահացումը ստացուելէ յետոյ՝ Հոգասար Կառավարութեան միջոցաւ կը ներկայացուի Լոնտոն՝ Թագաւոր-Կայսեր հաստատութեան:

Կանոնագրին ընթերցումէն վերջ ձեռնարկուեցաւ փոխարկութեան որ տուաւ հետեւեալ արդիւնքը.

Տ. Մեսրոպ Արքեպս. 35	ֆուէ(*)
Տ. Կիւրեղ Վրդ. 30	»
Տ. Մկրտիչ Արքեպս. 28	»
Տ. Վահան Վրդ. 26	»
Տ. Սուրեն Վրդ. 17	»

որոնք կազմեցին պատրիարքական ընտրելիաց հնգանուն ցանկը:

Աւտօմատ ըլլալով օրուան օրակարգը, յաջորդ օր նոյն ժամուն վերտօնի գումարուելու յառաջագործութեամբ, փակուեցաւ նիստը ժամը 10.40ին:

(*) Նախագահ Մրթազանը չէր մասնակցած հանարկութեան:

Բ. ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒ

Ապրիլ 19ին նոյն ժամուն կրկին գումարուեցաւ Միաբանական Ընդհ. Ժողովը՝ ընտրելու համար հնգանուն ցանկին վրայէն Ս. Աթոռոյ ապագայ Գահակալը:

Նախ քան ընտրակտն գործողութեանց սկսիլը, Ասենապէս Հօր հրաւերով ամբողջ Միաբանութիւնը յօրհանաւորեց մէկ վարկեան լուսաւորելու պահանջ ի յարգանա լուսաւորի նախորդ պատրիարքին, որուն հոգւոյն յաւիտեական հանգիստին համար Պատրիարքական Տեղապահ Մրթազանը «Հոգւոց» մը արտասանեց. ապա ձեռնարկուեցաւ ասենական գործողութեանց: Կատարուեցաւ զտոյնի քուէարկութիւն: Ժողովի ներկայ եղող 35 ընտրողներու ֆուէները ամբողջութեամբ կեդրոնացան Պատր. Տեղապահ Գեորգ. Տ. Մեսրոպ Արքեպս. Նսանեանի վրայ, որ ժողովի Ասենապէս Հօր կողմէն պատշաճապէս յայտարարուեցաւ Պատրիարք Երուսաղէմի Առաքելական Ս. Աթոռոյ: — Ապա Ասենապէս Հայր Սուրբը յայտնեց ամբողջ Միաբանութեան ընտրութեան արդիւնքները, եւ բարձր գործունեութեան բարեմադրութիւնները բնաւ, որոնց պատասխանեց Նորընտր Պատրիարք հետեւեալ ուղերձով:

Իմ անձիս վրայ կատարուած այս ընտրութիւնը խոռովով եւ յուզումով կը լեցնէ հոգիս:

Յուզուած եմ, այո՛, վասնզի այն լուծը, զոր Ս. Աթոռոյս պտկու. եւ սրբազումար Միաբ. Ընդհ. Ժողովը կը զնէ հիմա տկար ու պարտասած ուսերուս վրայ, չափազանց ծանր է, ու ես կը վախճամ խորհելով թէ չկարենամ թերեւս կրել զայն եւ ընկճուիմ անոր ծանրութեան ներքեւ: Ես կը կարծէի թէ այս յառաջացեալ տարիքիս մէջ եւ 52 տարիներ տեւող միաբանական կեանքէս ետք՝ վերջացած էր այլեւս սուպարէզս, այդ պատճառով է որ կը գիտակցիմ թէ իմ տկար ու անբաւական ու ժողովուս մեծագոյն յանդգնութիւն մը պիտի ըլլար զրաւել այն Աթոռը, զոր մտքի եւ սրտի բարձրագոյն կատարելութիւններով եւ գերնիւտի արժանիքներով ծոխացած եւ յաւերժական յիշատակաց արժանի մեր վերջին երկու մեծանուն պատրիարքները աւելի քան 15 տարի պանծացուցին ու փա-

ռաւորեցիին յայս Ազգին եւ յայս հոգաւոր կառավարութեան:

Այսու հանդերձ նկատի ունենալով ներկայի պայմաններուն հարկադրանքը եւ քաջալերուած մանաւանդ սիրելի միաբանակից եւ հոգեկից եղբայրներուս ցոյց տուած միաձայն վստահութենէն, վստահութիւն՝ զոր մեր ողբացեալ Ս. Պատրիարք Նոր վախճանումէն ասդին շատ տեղերէ՝ արտայայտեցին նաեւ բարձրաստիճան եկեղեցականներ եւ ծանօթ ազգայիններ, կը պարտաւորուիմ խոնարհիլ եւ համակերպիլ անծիս վրայ կատարուած այս անարգամեծար ընտրութեան, համարելով բազմաց ծայրը՝ ծայր Աստուծոյ, որուն զօրութիւնը ի տկարութեան կատարի:

Դարձեալ՝ այդ սէրն ու համակրանքը, որոնց անկեղծութեան չեմ տարակուսիր, ինձ կատարեալ հուատք եւ վստահութիւն կը ներշնչեն՝ թէ Ս. Ռիւտիս Միաբանութիւնը բաղկացնող սիրելի եղբայրները պաշտօնիս կիրարկութեան մէջ պիտի չզլանան իրենց սրտատուէր օժանդակութիւնը ու ամէն մասամբ զօրավիճ պիտի լինին, որպէսզի այս բազմազեղ հաստատութեան գործերը ընթանան կանոնաւոր, վարչական մեքենան չունենայ որ եւ է խանգարում, նախորդ երջանկայիշատակ երկու պատրիարքներու Ս. Աթոռիս մէջ վառած կրթական եւ մշակութային ջանք մնայ միշտ անշէջ եւ Միաբանութիւնը հոգեւորական եւ ուսումնական մարզերուն մէջ շարունակէ իր վերելքը, ինչ որ բաղձանքն է նաեւ Ազգիս լրութեան, ու ատոր համար ամէնուն ալքն եւ ուշը սեւեռած են դէպի այս մեր Հայկական Սիոնը:

Ս. Աթոռիս գործերը, սակայն, ինչպէս ծանօթ է ամէնուդ, չեն սահմանափակուիր միայն յորթական եւ զբական պարունակին մէջ: Անիկա ունի իր այլեւայլ ճիւղերը, գործիչական՝ իր թեմերու հոգեւոր հովուութիւնները, զանազան տեսչութիւններ, էլեւմտական, կալուածական, տպագրական, դիւանական եւ այլ գործառնութիւններ եւ մատակարարութիւններ, կաթողիկոսական եւ պատրիարքական աթոռներու, ազգային պաշտօնական մարմիններու եւ հոգաւոր կառավարութեան եւ օտար պատրիարքութեանց ու միաբանութեանց հետ բարեօր յարաբերութեանց մշակում, եւայն: Ասոնց

ամէնուն վերին տեսուչը ճիշդ է որ պատրիարքն է, քայց անիկա այդ մասին իր պարտականութիւնը լրիւ կատարելու համար, անգամ մըն ալ կը կրկնուի, պէտք ունի Միաբանութեան անկեղծ, սրտազին ու անվերապահ գործակցութեան:

Մասնաւորապէս կ'ուզեմ շեշտել սա՛ պարագան՝ թէ մենք ամէն բանէ առաջ վանական կրօնաւորներ ենք եւ ուխտեալ միաբանները Սուրբ Աթոռիս, ու իբր այդ՝ առաջ եւ նուիրական պարտականութիւն ունինք Աստուծոյ ծառայութիւնը գերադասել միւս ամէն ծառայութիւններէն ու առաջին տեղը տալ մեր եկեղեցականի եւ կրօնաւորի պարտականութեանց եւ բնաւ չհեղզանալ եւ չուսափիլ անոնցմէ, որպէսզի մեր ուխտին ու խղճմտանքին դէմ չմեղանկնք եւ բարի օրինակ հանդիսանանք Սուրբ Աթոռիս մէջ պատրաստուող նոր սերունդին եւ Ս. եկեղեցիի հովանիին տակ ապրող հաւատացեալ հօտին:

Առաջին օրէն ինչ պաշտօնի մէջ որ զբոսնուած եմ՝ ինձ սկզբունք ըրած եմ վարել զայն սիրով եւ քաջգրութեամբ, համոզուած ըլլալով թէ ուր որ կայ սէր եւ համբարախութիւն եւ փոխադարձ վստահութիւն՝ այնտեղ գործերը կ'ընթանան կանոնաւոր ու պաշտօնի լուծը, որքան ալ ծանր ըլլայ, կը թեթեւնայ ու կը քաղցրանայ:

Անշուշտ ամէնքս համամիտ ենք սա՛ կէտին՝ թէ կարգապահութիւնը յարգանք եւ հնազանդութիւն է Օրէնքին եւ ոչ թէ Օրէնքի պահապանը եղող պաշտօնեային, որ իր պարտուց դէմ մեղանկած պիտի լինէր՝ եթէ անտարբեր գտնուէր եւ թոյլ տար որ անկարգութիւններ մուտք գործէին վանական կեանքին մէջ եւ եկեղեցական պաշտօնակատարութիւնը մատուէր կամայականութեանց:

Այս պատճառաւ պիտի փափաքէի որ Ս. Աթոռիս սիրելի Միաբանութիւնը իր ներքին եւ արտաքին զանազան կարգի պաշտօններու կատարման մէջ ունենար խղճամիտ ու աշխատասէր յարատեւութիւն, ու մանաւանդ վնական կարգ ու կանոնի եւ աւանդութեանց ջերմ նախանձախնդրութեամբ ջանադիր ըլլար որ Սուրբ եկեղեցին մէջ տիրէր բարեպաշտ եւ պաշտօնասէր ոգի եւ միաբանական կենցաղին մէջ՝ անխռով, եղբայրասէր եւ համերաշխ մթնո-

լրտո: Այս պայմաններով է միայն՝ որ կը-
րօնաւորական սրբանուէր կեանքը կը քաղ-
ցրանայ եւ հաճելի կ'ըլլայ Աստուծոյ եւ գո-
վելի՝ յայս մարդկան:

Կարեւոր կը համարեմ յիշեցնել նաեւ՝
թէ Երուսաղէմի պատրիարքութիւնը ամէն
բանէ առաջ ըլլալով Ս. Տիգրեաց պատրիար-
քութիւն՝ ստացած է համազգային նշանա-
կութիւն, եւ Սուրբ Աթոռիս զահակները՝
հանդերձ Միաբանութեամբ՝ պաշտպաններն
ու պահպաններն են Տնօրինական Սրբա-
վայրերուն մէջ Հայ ազգի վայելած դարա-
ւոր ու նուիրական իրաւունքներուն, իրա-
ւունքներ՝ որոնք անցեալին մէջ ձեռք բեր-
ուած են բարդական ու նիւթական անհաշ-
ուելի ճիգերով ու զոհողութիւններով: Ազգը
իրաւունք ունի մեզմէ պահանջելու, որ՝
իբրեւ քաջարթուն պահակներ՝ հաւատար-
մութեամբ ու սրբութեամբ եւ նախանձա-
խնդիր ու հոգածու արիւթեամբ պահենք
ու պաշտպանենք այդ նուիրական ու անգին
աւանդները, եւ, կրթական ու մշակութա-
յին գործին զուգընթաց, զարգացնենք եւ
բարեզարդենք նաեւ Ս. Երկրի ազգային հաս-
տատութիւնները եւ Տնօրինական Սրբավայ-
րերու մէջ մեր առանձին ու ընկերակի վա-
ղընջական իրաւունքներն ու սեպհականու-
թիւնները:

Ո՞վ կարող է ուրանալ թէ Երուսաղէմի
պատրիարքութեան արժէքն ու նշանակու-
թիւնը՝ առաւելագոյն չափով՝ կապուած են
Տնօրինական Սրբավայրերուն հետ, եւ միջ-
ազգային այս քաղաքիս մէջ, որ է կեդրոն
եւ խանձարուր քրիստոնէութեան, միւս
պատրիարքութեանց համահաւասար մեր
գրաւած դիրքն ու վայելած առանձնաշնոր-
հութիւններն են որ բարձր ու պատկառելի
կ'ընծայեն Հայ Առաքելական Ս. Եկեղեցին
յայս ընդհանուրին:

Այժմ կը փակեմ խօսքս շնորհակալու-
թիւն յայտնելով Ատննապետ Հայր սուրբին
յանուն Պատ. Միաբանական Ընդի. Ժողովի
ըրած անկեղծ, սրտագին եւ ազնիւ արտա-
յայտութեանց համար եւ կ'օրհնեմ բարե-
ջան եւ սրբազումար Միաբանութիւնս, վար-
ժարանաց ուսուցիչներն եւ ուսանողները,
աշխատաւոր եղբայրներն եւ բարեպաշտուհի
մայրապետ քոյրերը եւ Ս. Աթոռոյս անցեալ
եւ ներկայ բոլոր երախտաւորներն ու բա-
րերարները, եւ կը մաղթեմ որ Ամենախնամ

Արարիչը հաստատուն եւ անսասան պահէ
Հայոց ազգը եւ Հայաստանեայց Ս. Եկեղե-
ցին, Սրբոց Յակոբեանց մեր այս մենաս-
տանը եւ Առաքելական Սուրբ Աթոռս, եւ
զօրավիզ ու առաջնորդ ըլլայ ամէնուս ի
Բարին եւ յօգտակարն եւ մեր Աթոռանուէր
ջանքերը յաջողութեամբ պսակէ, ամէն:

Ապա երգուեցաւ միաբերան եւ սրաւ-
բունգ «Սիօնի որդիք զարբիք» շարականը,
որու ընթացին Մայր Տաճարի բոլոր զան-
գակները եւ կոյնակները կը զարնուէին ա-
ւեսելով ամենին ընթուրիւնը Նոր Պատրի-
արհին: Շարականի աւարտումին ժողովա-
կանք քափօր կազմած առաջնորդեցին Նոր-
ընթիւր Պատրիարք եկեղեցի: Պատրիարքաւոր
մուսիքն առջեւ տուրջառ առաւ եւ «Հրաւա-
փառ»ով մուտք գործեց Մայր Տաճարէն ներս,
որ լուսազարդուած էր տօնական տօնու պայ-
ծառուութեամբ: Ս. Գլխադրի մասրան առջեւ
կանգ առաւ քափօրը եւ Նորընթիւր Պատրիարք
Սրբազանը խնկարկեց Սրբավայրը եւ տու-
ջանայի, երբ դարաց դարը կ'երգէր «Որ
ենն յեղեթան» Որդւոց Որոտման շարականը:
Քափօրը անցաւ դաս ուր Սրբազանը ժողո-
վուրդին դռնած Գանի մը հակիրճ խօսե-
րով ծանօց իր ընթուրիւնը, օրհնեց ամենք
եւ իր ճմարակալութիւնը յայնեց իր անձին
տուրջ յառաջ եկած այս ընդհանուր համա-
կրանքին համար: Ազգային բարգաւաճման,
եկեղեցիի պայծառութեան, եւ Ս. Աթոռոյ
հաստատութեան համար մաղթանքներ ըրաւ,
որոնց կը պատասխանէր ժողովուրդը սր-
տաբուխ Ամեննեմով:

Ապա ամբողջ Միաբանութիւնը մօտեցաւ
եւ աշխատեցրով ճեղհաւորեց իր Նոր
Պէտք, որ խորապէս յուզուած կ'ողջագուրէր
իր զաւակները:

«Դաւազան ծաղկեալ» շարականի եւ-
զեցմամբ, եւ քափօրով կրկին պատրիարքա-
ւան ելած ամենք. քափօրին կը հետեւէր
այս անգամ ժողովուրդը, որ վերը, Սրբազան
Հօր «Պահպանիչ»էն ետք կը մօտենար աշա-
համբոյրի եւ կը ճեղհաւորէր Նորընթիւր
Պատրիարք:

Պատուաբուրքեամբ եւ Սրբազան Հօր
կենաց արեւօտանութեան մաղթանքներով վեր-
ջացաւ պատրիարքական ընթուրեան հետ
աւընչակց այս յուսէ յիշատակելի առթիւն
հանդիսութիւնը:

Գեորգի Ս. Մեսրոպ Ս. Արեւադի Պատրիարք
ընտրութեան առթիւ հասած են բազմաթիւ
հեռագիրներ եւ ցամաքային, որոնց բոլորին
մէջ եւս կ'առաջարկուի անվերապան գործու-
նակութիւն եւ մեծ ուրախութիւն կատա-
րուած ընտրութեան համար: Մերոց Յակոբ-
եանց Առաքելական Ուխտը կը յայտնէ իր
օրհանգիստը ընդհանրապէս, Նորընտիր իր
Պատրիարքին ցոյց տալով իր իրաւունքը
համարձակուիլով եւ եղած բարեմաղթու-
թեանց համար: Հարկադրուած ենք հեղի
ստիւգրեան պատճառով օթի ցուցակը միայն
ցարդ ստացուած հեռագիրներու եւ ցամաք-
ային:

ՇՆՈՐՀԱՌՈՐԱԿԱՆ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

Վեհ. Տ. Սահակ Կաթողիկոս Կիլիկիոյ.

Գեորգի Ս. Գեորգի Արքեպիս. Զէօրէքեան՝ Կաթող.
Տեղապալ Ս. Էջմիածնի.

Ամեն. Տ. Մեսրոպ Արքեպիս. Նարայեան՝ Պատրի-
արք Կ. Պոլսոյ.

Տ. Պետրոս Արքեպիս. Սարահան՝ Կիլիկիոյ Կաթող.
Հնգանշուր փոխարք.

Տ. Գաբրիէլ Արքեպիս. Յովսէփեան՝ Կաթող. Լիւ-
սիոյ Պատրիարք (Նիւ-Երջ).

Տ. Զաւէն Արքեպիս. Եղիշեան՝ Նախկին Պատրիարք
Կ. Պոլսոյ (Պաղատա).

Տ. Ներսէս Արքեպիս. Մելիքեանցեան (Թաւրիզ).
Տ. Եղիշէ Արքեպիս. Կարոյեան (Պէյրուս).

Տ. Կարապետ Արքեպիս. Մաղաւան (Աթէնք).

Տ. Ռուբէն Արքեպիս. Մանասեան (Պաղատա).

Տ. Արտաւազդ Արքեպիս. Սիւրմէեան (Հալէպ).

Տ. Մամբրէ Եպիս. Սիրուսեան (Գահիթէ).

Տ. Մամբրէ Եպիս. Գալֆայեան (Նիւ-Երջ).

Տ. Տէրան Վրդ. Ներսոյեան (Փարիզ).

Տ. Սիւն Վրդ. Մանուկեան (Նիւ-Երջ).

Հ. Բ. Ը. Միւսիլեան Կեղզոն (Փարիզ).

Վսեմ. Գալուստ Պէյ Կիւլպէնկեան (Փարիզ).

Վսեմ. Ժանիկ Զապր (Գահիթէ).

Վսեմ. Ռահման Պէյ Մարտիրոսեան (Հիւստան).

Տիկին Աննա Ղալի փաշա (Գահիթէ).

Տիկին Վերգիլիէ Քէօլէեան (Վիլֆրանշ).

Երուսաղէմէն՝

Տիար Դաւիթ Յովաննէսեան.

՝ Մերկէր Մերկէրեան.

Աշնան ընտանիք.

Ռամբիլէն՝

Տօքթ. Սարգիս Պոտոսեան.

Տիար Լեւոն Պաւստիան.

՝ Կարապետ Արամ փափաղեան.

Եմալլէն՝

Ս. Գլխադրի Վարժարանի Հոգաբարձութիւն.

Ս. Գլխադրի Վարժարանի պաշտօնէութիւն.

Հ. Բ. Ը. Միւսիլեան Մանասեան.

Հայ Կրթ. Հայկազնի Միութիւն.

Հայ Երիտասարդաց Միութիւն.

Գրիգորեան ընտանիք.

Թորոսեան ընտանիք.

Սարգիսեան եղբայրք.

Տօքթ. Խաչեր Քէլիլեան.

Տիար Խաչատուր Թաղէսեան.

՝ Գաբրիէլ Թաղէսեան.

՝ Արա Գալէմեան.

՝ Յարութիւն Ետայեան.

՝ Լեւոն Ալիքբարձաբեան.

՝ Հայկ Ստամպուլեան.

՝ Յովաննէս Գրիգորեան.

Հայփալէն՝

Աղդ. Վարժարանի Հոգաբարձութիւն.

Հայ Երիտասարդաց Միութիւն.

Հայֆայի Հայունեաց Միութիւն.

Տօքթ. Յովաննէս Թորոսեան.

Տիար Սիւն Սիւնեան.

՝ Արքաւամ փափաղեան.

՝ Գապար Աղանաեան.

՝ Յ. Տէտէեան.

Ամմանէն՝

Տիար Սերգեյ Անթիպեան.

Պէտէլեան ընտանիք.

Տիար Ամմանէս Տէր Գրիգորեան.

Կապալէն՝

Տիար Յակոբ Արեշեան.

Եօթնաղբարեան ընտանիք.

Անգլիայէն՝

Տիար Գրիգորեանց.

Եգիպտոսէն՝

Ռահիբեան ընտանիք.

Տօքթ. Տ. Մարգարեան.

Տիար Ս. Ետայեան.

՝ Վարդ Տաքաբեան.

՝ Ամման Լօղմակէօլեան.

Կիպրոսէն՝

Տիար Պաղատասար Նշանեան.

Սիւրիայէն՝

Տիար Կ. Փասխեան.

՝ Գարրիլեան.

՝ Մաղլուսեան.

Ամերիկայէն՝

Հ. Բ. Ը. Մ. Միւսիլեան-Երջի Կեղզ. Վարչութիւն.

Տիար Վ. Քիւրքեան.

ՇՆՈՐՀԱՒՈՐԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿՆԵՐ

Սյուրայեմ

Տ. Արտաւազդ Արքեպոս.
Տ. Խազ Արքեպոս. Ալապահեան.
Տ. Եփրեմ Արքեպոս.
Տ. Յովհ. Արք. Նազդիան.
Տ. Կրիկորիոս ձիպրայի Արքեպոս.՝ Ասորոց Հալէպի պատրիարքական փոխանորդ.
Տ. Նորայր Վրդ. Պոզարեան.
Տ. Վարդան Գնչ. Վարդերեսեան.
Վեր. Բիկս՝ Ամերիկեան միսիոնար.
Ժան Պէշէյուզ՝ Ֆրանսական Բարձր Գոմիսիոնական Պալատատար.
Տիար Լ. Ն. Զէնեան.
» Մ. Նաթանեան.
» Նշան Զանսրզեան.
» Մ. Արծրունի.
Երէցիկն. Տ. Ն. Թալուզեան.
Տիար Վ. Ուզունեան.
» Հ. Գրանեան.
» Փ. Գարբէլեան.
» Գառնիկ Ս. Գառնիկեան.
» Յ. Տ. Գազանեան.
» Մովսէս Փաշայեան.
» Ղազարոս Ղալիկեան.
Հաթաքիոյ Թաղական Խորհուրդ.

Կիպրսեմ

Տիար Արամ Մ. Հ. Գէորգեան.
» Պերճ Սանտրունի.

Եգիպտեմ

Տ. Յ. Աւագ Գնչ. Սարգիսեան.
Տ. Գառն Գնչ. Խալիկեան.
Տիար Արշակ Ալպոյանեան.
» Յ. Պոստոլեան.
» Վահան Թէքեան.
» Գուրգէն Մխիթարեան.
» Վ. Նասասարգեան.
Տօքթ. Ե. Մելիքլար.
Տիար Արսէն Երկաթ.

» Յովնան Յովհաննէսեան.
Գալէմքեարեան Եղբարք.
Տիար Արշալիր Գուլումեան.
» Արմենակ Զէնեան.
Տիկին Մաթիւր Ս. Գալուզեան.
Տիար Մելքոն Գալուզեան.
» Յ. Նալպանտեան.
Ս. և Զ. Մանիսիւրեան.
Տիար Յ. Յովսէփեան.
» Վ. Զարգարեան.
Տիկին Վ. Վարդ - Գասրիկ.
Տօքթ. Համբարձում Օհանջանեան.
Տիար Վ. Արծրունի.
» Վ. Արգարեան.
» Խ. Մինասեան.
» Հ. Ամիրեան.
» Հ. Կ. Պարոնեան.
» Ա. Դուրեան.
» Ն. Պ. Բէլէհեան.
» Կարապետ Ի. Սէմէրեան.
Ն. Գ. Անանուհի.

Իրազեմ

Տ. Ռուբէն Արքեպոս. Մանասեան.
Տիար Կարապետ Մելքոնեան.

Եամայեմ

Պատ. Յ. Մանուչակեան.
Տիար Յ. Գուլումեան.
» Տիգրան Գանձեան.
» Յովհաննէս Պէշիկիսեանեան.

Երասպեմ

Վահմ. Մր. Վ. Տ. Պաթըրլի՝ Պաղեստինի Պետական Աւագ Քարտուղար.
Մր. Քիթ-Բոյ, Եսմ. Նահանգային Կառավարիչ.
Մր. Մ. Մէլսոս, ճարտարապետ.
Մր. Է. Ֆայթլէյսոն, ճարտարապետ.
Արգարիւս Պէշ. Պաղ. Ելեւմտական Ընդհ. Քննիչ.
Յրանչիսեան Կիւստոսիպէ.
Տիկ. Ռալիպ Պէշ Նաշիպի.
Տօքթ. Վ. Բասթալ.
Տօքթ. Գ. Գրիգորեան.
Տօքթ. Զ. Լախման.
Մր. Զ. Զոնսըն՝ Կառավարական Գանձապետ:

Բեքքենեմ

Տ. Յովհ. Գնչ. Սիմոնեան.
Տիար Աւետիս Տ. Սարգիսեան.

Անդրդոնմեմ

Ռուշիֆայի Հայեր.
Տիար Վ. Պատմահեան.
» Արսէն Արգարեան.

Պոլիսեմ

Տ. Կորիւն քահանայ Շահինեան.
Տիար Երուսնդ Լօգմակեօզեան.
» Լեւոն Միրանեան.

Յրանսայեմ

Հ. Բ. Բ. Միւռթեան Կեզը. Վարչութիւն.
Տօքթ. Վահրամ Թորոզմեան.
» Ալլահիլթաթի Որդի.
Պրոֆ. Կ. Բասմալեան.
Տիար Արմենակ Սաղըզեան.

ՇՆՈՐՀԱՒՈՐԱԿԱՆ ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆՔ

✱ 20 Ապրիլ ել, — Երուսաղէմի Կառավարիչ Մր. Քիթ-Բոյ, իր օգնականին՝ Մր. Մանթուրայի հետ այցելեց Նորընտիր Պատրիարք Սրբազանին իր անձնական յարկարարին մէջ, շնորհաբերեց և ողջաբուրուցեց միմեանց հետ Մր. Քիթ-Բոյ յայտնեց թէ այս այցելութիւնը պաշտօնական հանգամանք չունէր, այլ զօրտ անձնական և բարեկամական է, զոր կը կատարէ ինքնաբերաբար իր մասնաւոր ուրախութիւնը յայտնելու համար կատարուած ընտրութեան համար:

Այցելեցին նաև՝ Յուշաց ընտրեալ-պատրիարքի կողմէ՝ պարզ. տեղապահ Գեր. Տ. Քելատիոն Արքեպիսկոպոս — Ասորաց մեծաւորը՝ Գեր. Մար Յիւրիսեան — Արշ-Տիքըն Սթիւարտ և Կանոնիկոս Պրիմէն, Անկիւքան Եպիսկոպոսարանէն:

Զ Ա Տ Ի Ն

ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆԸ

Քրիստոնէական, այսինքն իրաց կրօնական տեսակետէ դիտուած, չկայ պատմութեան մէջ իր հետեւանքներով աւելի կարեւոր դրուադ քան Քրիստոսի Յարութեան հրաշքը: Քրիստոնէութիւնը իր թափը կ'առնէ առաւելաբար այդ դէպքէն, ու ան ծանրութեան կեդրոնն է, որուն վրայ կը նստի քրիստոնէական շէնքի ամբողջ ծանրութիւնը:

Ի ոլոր կրօնները, զրեթէ առանց բացառութեան, ունին մեռելոց յարութեան ուսուցումը: Անոնք ամէնքն ալ կը վարդապետեն թէ օր մը, բոլոր մեռեալներ դուրս պիտի գան իրենց գերեզմաններէն՝ վերսկսելու համար նոր կեանք մը զոր սովորաբար կը ներկայացնեն չափազանց նիւթական և երկրային պատկերացումներով: Սակայն անոնցմէ և ոչ մէկը կրցած է մարդկութեան առջեւ դնել, պատմութեան փաստերով ու երկրաւոր իրականութեանց լոյսին տակ, Յարութեան իւրողութիւնը ինքնին: Ատիկա մենաշնորհն է Քրիստոնէութեան միայն, ու էականներէն մին՝ իր գերազանց կրօնքի յատկանիշներուն:

Ո՛չ միայն պատմական դէպք մըն է Քրիստոսի Յարութիւնը, որ ունեցած է իր ականատեսները և վկանիւրը, այլ նաև ու մանաւանդ՝ խորհուրդ մըն է ան, որ իր մէջ կը բովանդակէ անխմանալի հոգեկան զօրութիւն մը, որ կըրնայ մարդուն մէջ նոր կեանքի մը ակերբ բանալ:

Այդ խորհուրդը ըմբռնուած բայց մանաւանդ հոգեկան փորձառութեամբ մը զգացուած էր Քրիստոնէութեան առաջին ռահվիրաներէն, որոնք այդ դէպքին, ու անոր իբրեւ անմիջական հետեւանք կամ ուղղակի շարունակութիւնը եզոյզ վերնատան հրաշքին ներգործութեան ներքև փոխուեցան բոլորովին, ու իրենց մէջ զգացին ամբողջ աշխարհը յեղաշրջելու ոյժը: Ու այս անո՞ր համար, որ հասկցած և զգացած էին իրենց իսկ հոգիի աշխարհէն ներս «զգօրութիւն Յարութեան նորա»:

Քրիստոսի Յարութիւնը իր աստուածային զօրութեան կամ նոյն ինքն աստուածութեան՝ յայտարար նշանը չէր միայն, ոչ ալ կատարումը մարդարէութեան մը որ ըսած էր դարեւ առաջ՝ ի դիմաց Մեսիայի. «Ո՛չ թողցես զանձն իմ ի դժոխս և ոչ տացես Սրբոյ քում տեսանել զապականութիւն»: Ո՛չ ալ վերջապէս սոսկ կանխումը, կամ շօշափելի ու գործնական հաւատարմութեան Յարութեան իւրողութեան թէ օր մը, զոր ինք կը կոչէր «վերջին օր» և զոր չուզեց զիտնալ ինք ու յայտնել մարդոց, մեռելներ կեանքի պիտի ելլեն իրենց մահուան բնակարաններէն ու վերապրին մերինէն բոլորովին տարբեր ձևի ու պայմաններում մէջ, այսինքն նոր կեանքով: Այդ բոլորը ըլլալով հանդերձ՝ Յարութեան հրաշքը իր մէջ կը բովանդակէ այն զօրութիւնը որ հիմքն է քրիստոնէական կրօնքին: Քրիստոնէութիւնը դաւանանքի, ծէսի կամ ընկերային ու բարոյական

դրութեանց կրօնք մը չէ միայն. զանոնք պարունակելով հանդերձ՝ նոր կեանքի մը աւետիսը բերաւ անիկա աշխարհին:

Քրիստոս ինք նոր կեանք մըն էր երկրի վրայ երեցած, ու իր կեանքով բողոքովին նոր իմաստ և տարողութիւն տուաւ կեանքին, ու առաքեալները՝ անով կենսաւորուած՝ զայն տարին բոլոր ազգերուն: Այդ նոր կեանքը, երբ կ'ապրուի, կը բարձրացնէ ենթական իր թշուառութենէն. անիկա այլևս դիւրաթեք խաղալիքը չլլար իր և աշխարհի հակառակ բերումներուն: Ասով ենթական ինքզինքը կը զգայ միակ և մեծ գոյութեան մը մէջ, որ Տիեզերքը կը լեցունէ իր կեանքովը. ու այդ նոր կեանքը իր պատճառը և աղբիւրը ունի Քրիստոսի Յարութեան հրաշքին մէջ:

Քրիստոսի Յարութիւնը, իբրեւ խորհուրդ, ոչ միայն պատկերն ու նշանակն է վերանորոգուած կեանքի մը, այլ նաև կը պարունակէ ու կը փոխանցէ զայն անոնց որոնք կը ճանչնան Յարութեան զօրութիւնը: «Ես իսկ եմ Յարութիւն եւ Կեանք», ըսած էր Քրիստոս իր բարեկամին յարութիւն տալու պահուն: Յարութիւնը անհրաժեշտաբար կ'ենթադէ կեանքը, վասնզի յարութիւն առնել ուրիշ բան չի նշանակեր եթէ ոչ նոր կեանքի ելնել: Ու այդ նոր կեանքը, որ յաւիտենականն իսկ է, կը ստացուի շնորհիւ Քրիստոսի Յարութեան:

Կեանքը, իր բնական վիճակին մէջ, մշտական վերանորոգութեան յառաջընթացութիւն մըն է. այն կեանքը որ չի լրացներ այս պայմանը՝ սահմանուած է փճանալու: Որքան որ ճշմարիտ է այս հաւատաւորը նիւթական կեանքի վերաբերմամբ՝ նոյնքան և առաւել չափով նաև հոգեկան ու բարոյական կեանքի համար: Բարոյական կեանքը համերաշխութիւնն է բնութեան օրէնքներուն, — մեզմէ ներս կամ մեզմէ դուրս, բնական կամ գերբնական. հոգեկան կեանքը մասնակցութիւն մըն է Աստուծոյ կեանքին: Որքան իրական է բոյսին հաղորդուիլը արևի լոյսին ու ջրմուծութեան՝ նոյնչափ աստուգութիւն մըն է հոգիին մասնակցիլը աստուածային կեանքին: Ու այս մասնակցութիւնը կարելի կ'ըլլայ մարդկութեան համար շնորհիւ Քրիստոսի Յարութեան և հնարաւոր կը դառնայ անհատներու համար երբ մասնակցին Քրիստոսի Յարութեան, այսինքն մեռնին մեղքին համար և յառնեն Սրբութեան կեանքին: Մեղքին մեռնիլ կը նշանակէ խզել կապերը մեղքի ազդակներու հետ, կեանքի սրբութեան բարձրանալ՝ կապել ինքզինքը սրբութեան աղբիւրին հետ:

Քրիստոսի Յարութիւնը խորհրդանշանը բայց նոյն աստիճանին է կեանքի հիմնական փոխակերպումի. Անոր հաղորդ ըլլալ, այսինքն հաւատքով մասնակցիլ Յարութեամբ ձեռք բերուած առանձնաշնորհներուն, ի ձեռքն ունենալ է լծակը որով մարդ կրնայ վեր բարձրանալ մեղքի ապականութեան ձրզողութենէն: — Հո՛ս է Յարութեան հրաշքին զօրութիւնը:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԽԱԶԻՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ^(*)

Քրիստոս մեռաւ վասն մեզաց մեռաց.

Ա. ԿՈՐՆԹ. ԺԵ. 3

Ահա ողբերգական այն դէպքը, ահա այն վայրկեանը սահմուկեցուցիչ, ուր մարդը մեղքի ազդեցութեան տակ կը դործէ չարիքներուն մեծագոյնը, ու դարձեալ նոյն այդ դէպքին մէջ ու պահուն ի յայտ կուգայ Աստուծոյ գերազանց սէրը մարդոց նկատմամբ: Միեւնոյն դէպքին մէջ մարդկային մեղքը և աստուծոյն սէրը կը հանդիպին իրարու, մեղքը կը պարտօտի և կը խորտակուի, Սէրը կը յաղթանակէ և կը տեսականանայ:

Կ'ուզէ՞ք հասկնալ մեղքին աւերը, կ'ուզէ՞ք չափել բարոյական չարիքին առտիճանը. այս մթին ու խաւարային ժամուն, որ տեսակ մը խորհրդապատկերն է մարդուն հոգեկան և ընկերային վիճակին, ձեր միտքին մէջ պատկերացուցէ՛ք այն ամբիծ և սուրբ հոգին, որուն ամբողջ կեանքը բարիք մը եղաւ մարդոց համար, որ իր ամբողջ կեանքի ընթացքին պայքարեցաւ անարգարութեան և կեղծիքի դէմ, որպէս զի մեղմանան մարդոց տառապանքները, որպէս զի մխիթարուին ազաւորները և մարդիկ սուրբին իրենց հոգիի գերազանց արժէքը ու ապրին երջանիկ. այսօր այդ ամբիծ անձը իր աստուածային ամբողջ կատարելութեամբ կը գալարուի կենաց և մահու արհաւիրքներուն մէջ, և դամուած, պրկուած խաչին վրայ կը մեռնի վասն մեղաց մեռաց:

Աւետարանի մէջ կան դէպքեր և ուսուցումներ որոնք կ'ազդեն մեր միտքին վրայ, կան դէպքեր և ուսուցումներ որոնք զոհարացում կուտան մեր հոգիին, կան սակայն դէպքեր և ուսուցումներ ալ որոնք ուղղակի կը խօսին մեր սիրտին և զգացումներուն. և Քրիստոսի խաչելութեան դէպքն ու փրկագործութեան խորհուրդը

այդպիսի դէպքերուն գերազանց օրինակն է: Տարակոյտ չկայ որ հասարակ միտքերու համար անբնական խորհուրդ մըն է երբ տրամաբանութեամբ մօտեցնուի ահոր. բայց ամէն դասակարգի մարդոց սիրտին խօսող եւ զգացումներուն մօտ դէպքն է ան, ատոր համար ալ խորունկ հետք մը ձգած է ամբողջ մարդկութեան նկարագրին վրայ ըլլալով միանգամայն անսահման ներշնչութի աղբիւր ամէնուն առ հասարակ:

Քրիստոսի խաչելութեամբ մահը, վերջին և գերազոյն միջոցն է զոր Աստուած գործադրեց աշխարհի փրկութեան համար: Քրիստոսի անձին բազմակողմանի կատարելութիւններէն Առաքեալներն միայն ահով ներշնչուեցան, անով տպաւորուեցան և զայդ քարոզեցին. վասն զի երբ նկատի առնենք Յիսուսի անձը անիկա մեղի կը ներկայանայ բազմակողմանի առաւելութիւններով. այսպէս բարոյագէտ մը՝ Անոր մէջ կը տեսնէ այդ ճիւղին վերաբերեալ գիտութեան լրումը. աստուածաբանը՝ Աստուծոյ կամքին վերջնական յատկութիւնը. ընկերային մարդկային եղբայրութեան սկզբունքներուն իրականացումը. իմաստասէրն ու օրէնսգէտը՝ վերջին հելլիստիկութիւնը. բանաստեղծը՝ այդ արուեստին ներբռնութիւններուն կատարելութիւնը. և խորհրդապալարը՝ իր հոգիին վերացումներուն յազեցումը: Բայց քրիստոնէութեան առաջին քարոզիչները այս առաւելութիւններէն և ոչ իսկ մէկը նկատի առին հակառակ հանր որ շատ պիտի դիւրացնէր իրենց քարոզչական գործը. անոնց համար Քրիստոս՝ Աստուծոյ Որդին էր որ ճմեռաւ վասն մեղաց մեռաց:

Անոնք շատ աղէկ գիտէին թէ իրենց այս յանգուգն յայտարարութիւնը պիտի բաղխէր խորհող աշխարհի ընդդիմութեան, յոյն փիլիսոփայ աշխարհը յիմարութիւն պիտի կոչէր զայն և հրեաները պիտի զայն թաղէին անով, բայց ի՞նչ փոյթ, անոնք տեսած էին ճշմարտութիւնը, թափանցած էին Աստուծոյ գերագոյն խորհուրդին խորը, սկսած էին ապրիլ խաչին կեանքը ու անոր միջոցաւ զգալ Աստուծոյ սիրոյն յայտնութիւնը, և իբր արդիւնք այդ փորձառութեան կ'ազազակէին. «Այլ մեք քարոզեսցուք զիսկեմալ Քրիստոս հրէից զայն»:

(*) Խաւարման գիշերին խօսուած քարոզին ամփոփումը:

թակղութիւն և հեթանոսաց յիմարութիւնս. այլ մեզ փրկելոցս զօրութիւն Աստուծոյ»։ Անշուշտ սկիզբէն ի վեր աշխարհիս մէջ եղած են ու պիտի ըլլան մարդիկ որոնք ենթարկուած են իրենց թշնամիներու արհամարանքին և ստեղծութեան, մարդիկ որոնք տառապած են ու մեռած ուրիշներու բարիքին համար. բայց անոնց տառապանքն ու մահը ոեւէ հետք չէ ձգած պատմութեան մէջ, ու չէ ազդած մարդոց կեանքին ու նկարագրին վրայ, իսկ Յիսուսի տառապանքներն ու խաչի մահը մարդը մարդկութեան ճակատագիրը փոխած է նախ փոխելով անոնց իւրաքանչիւրին հոգին ու նըկարագիրը։ Այն չարաբանքներն ու մահը որոնց կ'ենթարկուի Յիսուս նոյն հն ժամանակին բոլոր մահապարտներուն տրուած չարաբանքներուն ու մահուան հետ. բայց անոնք աւելի գերազանց եւ բացառիկ արժէք մը կը ներկայացնեն, վասն զի այն անձը որ կրեց զանոնք Աստուածային էր, և այն սիրտը որ զգաց զանոնք մաքուր և ամբիւժ էր, և այն նկարագիրը որ ենթարկուեցաւ անոնց աշնիւ էր և վեհ, ատոր համար անոնք շատ աւելի խոր և զգալի եղան իր հոգեոյն համար։ Վիշտին ու տառապանքին զգացումը համեմատական է հոգիի և նկարագրի պահուածութեան և բարձրութեան հետ, ինչպէս ճերմակ և ամբիւժ առակայի մը վրայ աղտը շուտով կը նըլմարուի, այնպէս ալ աշնիւ և վեհ հոգիներուն վրայ տառապանքը և վիշտը խոր կ'աղդէ և անջնջելի հետքեր կը ձգէ։ Երեք տարբեր անձեր միեւնոյն խաչին պատիժով կը դատապարտուին. մեղքը կարծաթոցած է և առաջինին հոգին, բթացուցած անոր զգացումները, բնաւ չզգար տառապանքի կըսկիծը եւ մահուան արհաւիրքը, ընդհակառակին անտարբեր եւ սինիք վերաբերմունք մը ունի թէ՛ կեանքի, թէ՛ տառապանքի եւ թէ՛ մահուան նկատմամբ. իրեն համար կարեւորութիւն չունին ոչ մին եւ ոչ միւսը։ Երկրորդը որուն հոգին տակաւին ամբողջութեամբ չէ ջնջուած սրբութեան գաղափարը, առաջինէն աւելի կը զգայ տառապանքին ազդեցութիւնը եւ զըլմամբ կը փարի գութի թեւերուն եւ կը այցէ վախճան մը իր տառապանքին։ Իսկ Յիսուս իր ամբողջ աստուածային անմեղութեամբ եւ ամբողջութեամբ ամենէն աւելի կը զգայ

տառապանքին ծանրութիւնը եւ կ'ընկճուի անոր տակ։ Ինքզինքը իր ձօր կամքին կը յանձնէ եւ Անկէ բխած բարութիւնն ու սէրը զիւնքը կը քաշալեւէ եւ այդ անհուն տառապանքին զիմադրաւելու ոյժը կը ըստեղծէ իր մէջ ոյժ մը տառապանքէն աւելի զօրաւոր, անկէ աւելի վեր։

Տակաւին ինչ որ Յիսուսի խաչելութեան ու մահուան կուտայ սրտազրաւ և բացառիկ երևոյթ մը, ամբողջ մարդկային պատմութեան մէջ, և կը շեշտէ Անոր աստուածային նկարագիրը, զանոնք կամաւորապէս կրելուն մէջ կը կայանայ։ Մարդիկ շատ քնական զգացումով, խոյս կուտան տառապանքէն և մահաւանդ մահէն. Յիսուս սակայն յանձն կ'առնէ զանոնք գերագոյն նպատակի մը, ամբողջ մարդկութեան փրկուելու համար։ Ան, ամբողջ իր կեանքի ընթացքին զոհողութեան այդ ճամբով ընթացաւ, Բեթղեհէմի մատուէն մինչեւ Նազարէթի խոնարհ խրճիթը, Գիթսեմանիի պարտէզէն մինչեւ Գողգոթայի գաղաթը տառապանքի կեանքը ընտրեց և այդ տառապանքը իր բոլոր կողմերով կատարեալ եղաւ. ամենայն ինչ կատարեալ է։ Մարդկային միտքէն ու զգացումէն վեր կը մնան անոնք ինչպէս ամէն բանով կատարեալ իր անձը։

Բայց ինչպէս Գրիստոսի չարչարանքներն ու մահը կատարեալ եղան իրենց բոլոր հանգամանքներով այնպէս ալ անոնց միջոցաւ իրագործուած նպատակը՝ այսինքն Աստուծոյ սիրոյն յայտնութիւնը՝ անոր հեղուճ մարդոց սիրտերուն մէջ կատարեալ եղաւ։ Աստուած սէր է. և սիրելիքի, և մասնաւորապէս մարդուն ստեղծումը Անոր սիրոյն արտայայտութիւնն է, մարդը Աստուծոյ սիրով Աստուծոյ կապուած, Անոր սիրով արժէքաւորուած ու Անոր սիրով միայն երջանիկ էր։ Սակայն իրեն շնորհուած ազատ կամքէն չարաչար գործածուածով պարպուեցաւ աստուածային սէրէն, և սիրոյ բացակայութիւնը կամ չգոյութիւնը բարոյական չարիքն է կամ մեղքը ինքնին։ Անկէ վերջ, սիրոյ փոխարէն մեղքը տիրապետեց մարդոց սիրտերուն, և ատոր իբր հետեանք զոհուեցաւ փոխարէն անձնասիրութիւն, համեմատաբար խաչելութեան փոխարէն հակառակութեան ոգին իշխեց մարդոց մէջ, և մարդիկ որոնք ստեղծուած էին ապրելու իբրեւ եղբայրներ

ատելութեան մոլուցքէն բռնուած սկսան բզբոտել զիրար, և աշխարհը որ սահմանուած էր իրական դրախտ մը ըլլալու, դժոխքի վերածուեցաւ։ Սակայն Աստուած իբր միւր երկնաւոր Հայրը չէր կրնար անտարբեր մնալ այս ինքնակամ մահացումին, Ան զրկեց իր Միաձինի Որդին որպէս զի ան իր վրայ առնելով մարդկային յատկութիւններ, իր իսկ անձին վրայ ցուցնէ կատարեալ մարդու մը բոլոր յատկանիւնները որպէս զի մարդիկ անոր մէջ կարենան կարգաւ իրենց կոչուել և իրենց նպատակը։ Եւ Յիսուս իր ամբողջ կեանքի ընթացքին մէջ կողմէ իբր մարդ ջանաց մարդոց ցոյց տալ մարդուն իրական արժէքը որ միայն կ'երաշխաւորուի Աստուծոյ հետ իրական յարաբերութեամբ, եւ միւս կողմէ իբրեւ Աստուած իր սիրով լեցնել մարդոց սիրտերը եւ կապել զանոնք Աստուծոյ։

Իր ամբողջ կեանքը սիրոյ արտայայտութիւն մը եղաւ մարդոց նկատմամբ։ Իր քարոզութիւնները գերազանց սիրոյ ճառեր էին, իր հրաշքները սիրոյ գործնականացումներ և իր ամբողջ անձը սիրոյ մարմնացումը։ Բայց այս բոլորը բաւական չէին մարդոց ցոյց տալու Աստուծոյ սէրը, Ան ինքզինքը տուաւ, իր արիւնը թափեց մարդոց սիրոյն համար։ Իր անձին վրայ իրականացնելով իր այն խոսքը թէ՛ «Մեծ ևս քան զայս սէր ոչ ոք ունի, եթէ զանձն իւր զիցէ ի վերայ բարեկամաց իւրոց» (Յովհ. Ժն. 13)։ այսպիսով անիկա տուաւ աշխարհին գերագոյն սէրը։ աշխարհը սիրով լեցուց։ մեղքը պարտուեցաւ։ Քրիստոս մեռաւ վասն մեղաց մեռոց։

Քրիստոս Աստուծոյ իրական պատկերն է։ Անոր խաչիւ մահը կը ցուցնէ Աստուծոյ նկարագիրը որ համակ սէր է։ Վասն զի եթէ Աստուած իրապէս Հայր է, Սէրը հայրութեան գլխաւոր յատկանիւն է, եւ սէրը զգացումի արդիւնք է։ Երբ կ'ըսենք Աստուած կը սիրէ, ասով կը հասկնանք թէ Աստուած կը զգայ, կը տրտմի և կ'ուրախանայ, կը կարեկցի մեր տառապանքներուն, կը վշտակցի մեզի և միջոցներ կը խորհի զմեզ մեր տառապանքներէն փրկելու համար, և այդ միջոցներուն գերագոյնը իր Որդւոյն մահն է որ միեւնոյն ատեն մեծագոյն վիշտը պատճառեց իրեն։

Աստուած Ուսէն զատ ուրիշ միջոց

չունի մարդոց իրենց մեղքերուն աւերը ցոյց տալու։ Երբ մարդիկ մեղք գործեն՝ Աստուած կը ցուցնէ խաչը որուն վրայ դաժուած է Իր Միաձինի Որդին, որպէս զի անոնք զգածուին ու հասկնան թէ մեղքը ինչպէս կը մեռցնէ ոչ միայն հասարակ մարդը, այլեւ Աստուած։ Մարդիկ երբ կը նաւաշին, Աստուած վերքերուն, երբ կը նաւին Անոր արիւնին, մէկ կողմէ անոնց հոգին կ'ըմբոստանայ մեղքին դէմ և միւս կողմէ անոնց սիրտը կը լեցուի Աստուածային սիրով։

Ո՛րչափ սրտառու է Ուսին խորհուրդը եւ անոր ազգեցութիւնը մարդոց կեանքին վրայ։ անոնք արդէն անզգալաբար եւ անբացատրելի մղումով մը կը փարին անոր, զայն կը տնկեն իրենց եկեղեցիներուն զբաւեցնելու վրայ, կը զրոյսեն իրենց գուռներուն վերեւ, կը կախեն իրենց կուրծքերէն, անով կը պարծին, և անոր կ'երկրւր պազեն։ այս բոլորը ցոյց կուտայ թէ ո՛րչափ խոր է անոր խորհուրդը և որչափ մեծ անոր զօրութիւնը։

Բայց երանի թէ մարդոց զգացումը Ուսին նկատմամբ այս արտաքին յարգանքէն աւելի խորունկ և իրական ըլլար որպէսզի անոր միջոցաւ երկնքէն իջած աստուածային սէրը հոսէր անհատներու ընտանիքներուն և ազգերու մէջ, ամբողջ աշխարհը ողողուէր անով և անոր միջոցաւ փարատէր մեղքին մոռալ այն ամպը՝ որ յաճախ կ'իշխէ մարդոց սիրտերուն, և իրեն կ'ենթարկէ ազգերու կամքը և կը սպառնայ զգործեալ քառսի վերածել աշխարհը։

Միայն Ուսով յայտնուած խորհուրդն է որ պիտի կարենայ լուսաւորել մարդոց միտքերը։ Կըսալըացնել զանոնք միեւնոյն երկնաւոր Հօր հովանիին տակ և աշխարհը վերածել իրական դրախտի, ուր պիտի տիրէ Աստուծոյ Սիրոյն հետ Արդարութեան և Ուղղութեան զգացումը։

ՍԵՐՈՎԻՔԷ ՎԵՐԴԱՊԵՏ

ԲԱՆԱՍՏԵՂՆԱԿԱՆ

Մ Ե Ռ Ե Լ Ո Ց

Դաճահանդէ՛ս: Հոգիներու մանկութիւն...:
 Որքան վրնիս մեր անբարբառ երգերն այնքեղ
 Կեանքի շուրջպարն հեզելով...:
 Որքան հեռու, կեանքն ալէծուփ
 Արկածներու վէպին շրթանն նետելով
 Մեզմէ հեռու, մեզմէ անհետ՝
 Մեզի համար միշտ սակայն:

Դաճահանդէ՛ս... հոգիներու սրբութիւն:
 Խաղի խինդի գմբէքներէն արծաթ թելեր մաղելով,
 Ուրիշ առկախ կանթեղը մութ՝
 Հմայազներծ օրօրումովն այսօրուան
 Մեր հիմաւուրց սրբութիւններն ալ հեզմող,
 Մեր քաղաքումն նակասներէն սողոսկելով,
 Դաւանան՝:

Դաճահանդէ՛ս, հոգիներուն զերեզման:
 Կեանքն իր աւանան արցունքներով
 Իր անցեալի փառքերն ունի բարեխօս...:
 Ա՛հ, լուրջի՛ն, լուրջի՛ն,
 Դերեզմաններն են շար ի շար,
 Աղկաղիկ կեանքի ժամադիրներն ու վկաներն յաղթական,
 Ասպետօրէն կը շարազեն
 Յաւերժական խաղաղութիւնն ոյնչին:
 Միծաղի հեւ... ու կածաններն անջինջ լոյսին.
 Մահահանդէ՛ս,
 Հոգիներուն մեռելոց:

Նիկոսիա

Պ. ՀԱՅԿԱԶՆ

ԱՄԵՆ. Տ. ԹՈՐԳՈՄ Ա. ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Ա.

Բարձրացնելու համար մեզ, դուռն աներկիւղ բարձրացար,
Ալբիսիսի մը նըման, միշտ կասարէ ի կասար.
Ու ի՞նչ ճշխուր է, երբ շանթն այս, կասարէդ կը հասնի,
Մինչ կ'ուզէիր, կրնայիր ալ, դեռ ելնել աւելի:

Հասակդ՝ հառուս ու հըպարս, ամուրթեան սիւն մ'էր կանգուն.
Այնքո՞ք երկու լուսարձակ, երկայնքն ի վեր մեր համբուն.
Հոգիներու ցուրտն դէմ, ժըպիսրդ՝ շող արփական.
Զայնըդ՝ հրաւէր հաւասփի, ու աղաղակ արթնութեան:

Բառերդ՝ ծանր ու նընժող, մերթ պատգամներ մէկական.
Մերթ սիրոյ լի սուսակներ՝ անցնող բերնէ ի բերան.
Ու մերթ ալ, դաւն ու թեւող, զերթ մեղեդի մոգութեան:

Բանի կրօնին նըլիքեալ՝ եղար տիտան մը բանի.
Խօսքդ խորհուրդ մըն էր միշտ, խորհուրդդ միշտ խօսք ոսկի՝
Կեանքին իջնող, կեանք եղող, կեանքէն՝ ելլող Իմաստի:

Բ.

Խորհէ՞ր, ինչպէ՛ս, Աստուած իմ, ու խորհէ՛ի՜նք մենք, ինչպէ՛ս,
Թէ հառուածն այս պիտի գար, յանկարծօրէն, վերջնապէս,
Զարնել զայն ճի՛շդ գլըլիւխէն, երբ ան գլըլիւխ էր միակ,
Մեզի համար, մանաւանդ այս օրերուն դըժընդակ:

Մախաղն՝ ուսին, ձեռքին՝ ցուպ, ան մեր հովիւն էր արթուն,
Որ՝ գառներն իր դեռ փրկէր պիտի բերնէն գայլերուն.
Որ՝ սրբինգը քրթներուն, երգով մը խոր դիւրութեան,
Պիտի խմբէր զանոնք դեռ, ու գուրգուրար անոնց վրան:

Ցուրտն՝ ճընակ մ'արեւոտ, ու քափին՝ շուր մ'էր ծառի.
Անթութեան՝ հացն էր մեր, ծառալին՝ ջուրն ընթանի.
Սըխալին՝ սասն ու խրատ, եւ վիշին՝ բառ գորովի:

Այրիացած, դարերով, ժողովուրդն այս բազմացաւ,
Գանձանակիդ մէջ, ո՛վ Տէր, յետին լուսան իր դրաւ,
Հաւատալով միշտ որ Սէրդ պիտի՝ չը լրբէ զայն բընաւ:

ԳՐԱԿԱՆ

ՎԿԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՄԱՆՆԵՐ ՍՈՒՐԱ... .

Յստակ է, այսօրուան պէս, ամէն բան, միտքիս առջև:

— Մեր հրաշալի ժամը, անոր ամենէն հեռու պատկերը, իմ յուշերս ի վար:

Անոր գովեստը, մամայիս բերնէն, բանւորի մեր հիւղակներուն ներքը, մեծ քաղաքի աշխատանքներէն մէկուն մէջ, պարծանքն է մերոնց. գեղջուկ լամուկներ, հացին համար՝ ձգած մեր ծովը, դաշտը, լեռները ու ինկած այդ գերութեան: Բայց հպարտ ենք մենք: Ու քաղքենի պալիկ աղջիկները, մանչուկները պարտաւոր են հիանալ մեր ժամուն վրայ: Մեր ժամը մեծ է քան ամենէն մեծ մանարանները այդ քաղաքին: Անիկա մեծ է թագաւորին ալ պալատէն: Անոր երեք խորանները միանակն աւելի հարուստ են քան քաղքի ժամուն բոլոր զարդերը միասին: Անոնցմէ մեծը իր նմանը չունի աշխարհի երեսին:

Սա տողերը գրած պահուս, մեր ժամուն խորանը, Մնուկի գիշերով, անշէջ նկար մըն է, որուն հետ չեմ փոխեր մեծ արուեստագէտներուն բոլոր նման գործերը: Զայն նկարագրել, հիմա, բառերով խաղալ է ինծի համար: Անոր կիսաղեղ աստիճաններուն բարձրացումը: Մոմերուն սիւները, կարգ մտած նորատունկ թթենիներու նըման: Ոսկին, որ խաչ է ու կերպաս. սկիւ ու վահան. Տապանակ ու անթ ծաղիկի: Արծաթը, որ աշտանակ է ու պատուանդան, խնկաման ու աւետարան: Կանթեղներու շարքները, հարկերով, հաղարով: Կամարի գիծին բազմած մարգարէներուն մօրուքները որոնք կը դողան իրենց առջին պըլպըլուն բոցերէն:

— Տէրտէրները, ոսկի ու արծաթ իրենց շուրջաւերուն մէջ: Այն ատեն՝ տարօրէն աղւոր, անմարդկային գրեթէ, նման սուրբերուն որոնք մեր հէքեաթներուն մէջ

կը քայեն երկրէն երկրէն: Ոմանց կզակէն երկու թիղ խաս, զգուած, ձիւնի պէս մաքուր մօրուք, ուրիշներու սեխն, գեղիներն գիմաց:

— Տիրացունները: Որոնք երկու դասերը լեցնելէն դատ, յորդոր, ետեն են անցեր: Թմիկ, կարմուռ, անուշիկ տղաք: Որոնց շապիկները սրբեր են գեղացին ու հաներ ցոյցի անոնց աչքերը, ճակատները միայն:

— Ու ժողովուրդը: Որ գլուխներու շարք մըն է, միակտուր: Ուսէ ուս բացուածքն իսկ հեռանկարին մէջ կը հալի այդ հսկայական արտին: Վասնիւր ձգես, չիմաց գեսիմն:

Այսպէս կը գովենք մեր ժամը, անոր Տօնը, քաղքենի տոնը:

Մենք բանւորներ ենք: Ու ամէն կաղանդի կը ձգենք քաղաքը, գործի պակասէն ու կը դառնանք դեղ, օրով մը հեռու:

* * *

Մամայիս գրկէն, մանուկի իմ աչքերը չեն գիտեր թէ ուր պէտք է կենան:

— Ոսկի՛ն, որ խորաններուն կոնակները, սիւներու խորձերը, կիսապամարտերէն փրթած սլաքները, նկարներուն շրջագիծ հաստ շեղքները, վարագոյրներուն ամփոփ փոքրերը կը վառէ, կը փշրէ բայց չի կործաներ:

— Աւագ խորանի նկարին ուր մագները ոսկի համայնի մը մահկնին մէջ լաչակած, մեր հարսներուն չափ մատղշուկ կնիկ մը նոր ծնած պիլիկ մը «կը խանձրէ», ինչպէս գիտեմ թէ կ'ընեն երկրիքէն բերուած բոլոր տոնց մայրերը, ու ինչպէս կը պոռայ արգէն, ժամէն դուրս «Աւետիսը»

«Խանձրեցիմ, պլեցուցիմ, աւետիս»,
«Մուրբիմ մէջ պառկեցուցիմ, աւետիս...
«Աստուած աս օտըն Եմ պահէ, աւետիս»
«Եմ պահողիմ Աստուած պահէ աւետիս...»

դունէ դուռ, հաւաքելու համար աղքատներուն բախտելիք նուէր, հաց, ձէթ, ձաւար, պանիր... . . . Շուն մը, ոչ մեծ, ոչ պղտիկ, դուռնիին անուշիկ, մանուկի ժպիտ: Իշուկ մը, ցուկը թաղուած մուրքի յարդին: Տգեղ մեծ փորով կոպեր: Հարս-

նուկը, մէկ աչքը տղուն, մերկ, իրաւ պէս պէք մը, հասակովը հարուստի տունէն իմ տեսած պէտէքներուն: Ձիգ, ամուր միսով: Միւս աչքը մարդու մը, գեղացի պապա, քիչիկ մը տրտում, ան ալ ծունկի մտուրքի եղբին: Ու պոռով աստղը, ձեռքի չափ խոշոր, մութին ծոցէն կախ որ լոյսին մէջը իր սլաքներուն կը շարժի կարծես:

Մամայիս գիրկէն, կը նայիմ այս ամէսնուն ու չեմ կշտանար: Դաղաքը, ճամբան: Ձիւնը, Դուրսը թքնես կը սառի: Հոս արքայութիւն:

— Մա՛յր սուրբ...

Կը ցնցուիմ, պզտիկ իմ թաթիկները պրկելու իսկ վախնալով:

Հոսս, հալած կրակ է այդ ձայնը որ կը քայէ իմ միսերուն վրայէն, ու կը զարմանամ որ չայլերի:

Հոսս, արդար եղն է հարուստի սեղաններուն ուրկէ կը փոխուի, կը փոխադրուի անոնց հացներուն:

Իմ բոլոր մարմինովս կը մտնեմ այդ ձայնին մէջ, գողալէն, մոռլէն, այրելէն բայց գինովի պէս երջանիկ:

— Ի՞նչ ունիս,

Մայրս է, հաւանաբար զգալով իր վիզին վրայ դողը իմ բազուկներուն:

Ձեմ պատասխաներ, քանի որ չեմ գիտեր թէ ինչ ունիմ:

Բայց իմ նայուածքը փակած, պաղած է մարդոց խումբին, «օսկի» շապիկներուն մէջ, մեծ խորանին առջև, կոնակին բաց գրեքի մը դիմաց: Կիսաբոլոր: Կը պոռան ու գլուխ կը թօթուեն: Մէկը, որուն բերանը ինծի է դարձած, կը բանայ եղանակը: Ուրիշներ կը հասնին ետեւէն:

— Ի՞նչու կը պոռան, մամա: Ի՞նչ կ'ընեն այդ մարդերը:

— Կը կարդան, տղաս: Դուն ալ մեծնաս, կարդացուկ ըլլաս, մամադ զայն մտիկ ընէ:

Բառերը չեն հասնիր ինծի:

— Մա՛յր սուրբ...

Շատ ամուր բռնած եմ մայր սուրբսը, որ կուգայ, կը թօթուէ զիս, կ'անցնի. մեծ ալիքի մը նման ու նորէն կուգայ: Կրակէ օրօր: Ամէն անգամուն, քիչ էր աւելի սեղմ, բազուկներս կը փաթթեմ վիզը մամայիս:

Կրակ է, արդար եղ է, մաս պատաբաք, այդ եղանակը:

— Մա՛յր սուրբ...

Տիրացուները: Կուճուկ Թորոսը որուն երեսին կէսը բերան է լման: Նտիս՝ բոլոր գլուխները: Կը գոռան ամէնը:

Դողը կը սաստկանայ, գտնելով ակաւներս: Պիտի լամ բայց կը վախնամ: Կը մօխմ կրակին մէջ:

— Մամա.

— Հօէ, ձագուկս:

— Ո՞րք է մայր սուրբը,

Կը փսփսամ քան թէ կը խօսիմ, անոր ականջին, բառերը հազիւ բերելով քովքովի:

— Աստուած պապային մայրն է: տղաս:

Ձեմ հասկցած: Ու նորէն ծռելով, հեքի պէս,

— Ո՞րք է:

Խնդալէն, ծոցին աւելի ուժով սեղմելէն, գլուխս կը շտկէ դէպի խորանը: Նկա՛րը: Մսուրքի առջին կնիկը ցոյց տալով,

— Պիւիկը կը փաթթէ, տեսա՞ր:

— Տեսայ:

— Ան է Աստուած պապային մաման:

— Ատ պտի՞րկը:

— Սուրբ է, տղաս:

— Սուրբը ի՞նչ է:

Մայրս կը համբուրէ բերանս:

— Ինչու՞ կուլայ:

— Ո՞րք:

— Աստուած պապային մաման:

— Դեքի անանկ կուգայ, տղաս:

Բայց ձայնը կ'ողողէ հիմա: Կանթեղներուն լեզուներն ալ բաժին կ'առնեն այդ ամէնուն մէջ, քանի որ կը շարժին: Ու հեռուի պատուհանի մը վրայ ձիւնը հազար գոյներով կերպաս մը կը հիւսէ:

Ու բազմութիւնը որ կը կրկնէ.

— Մայր սուրբ բարեխօսեալ...

Ի՞նչ քաղցր էր իմ մամային ձայնը այդ ամէնուն մէջ:

— Դուն ալ ըսէ, ձագուկս:

— Ի՞նչ ըսեմ:

— Մայր սուրբ, բարեխօսեալ...

— Ինչու՞:

— Որ քեզի պապուկ լաթ բերէ, ոտից բերէ, շաքար բերէ...

Կը կզպեմ շրթներս յանկարծական տրտութեամբ մը վերաւոր: Իմ չունեցածներուն, իմ զրկանքներուն ցաւը, ասեղ ասեղ, կը զգամ որ կ'անցնի աչքերէս ան-

գին, գլուխիս տոլին: Իմ հոգին կ'այրի զայրոյթովը մանուկին որ, այդքան բըւտեւթեամբ կը բացուի մէկէն հասկնալու թէ ինչու քաղքի աղջիկները իրենց հասակէն մեծ պէպէք կ'ունենան, տղաքը՝ երկու ձիով կառք, բերուած իրենց կաղանդ պապայէն . . . Գեղն ալ, Ուրիշներուն կռնակը՝ տաքուկ չուխայ, գրպանները չաքար ու չամիչ: Ի՞նչ ըրած է իմ խեղճ մամա, որ ասանկ պարապ գրպանով ժամ բերէ ինծի, առանց ոտիցի, առանց չուխայի:

Ու կուգայ արցունքը, շատ, ծանր, գրեթէ հեկեկանք:

Ինչ գիտնար իմ դժբախտ մայրը որ այդ բուպէին իմ աչքերն իր սրբածը տղու արցունք մը չէր, թէ մօրը ծոցէն իսկ մորս գիկ երբեմն կը սկսին հասկնալ բանը որ առուն չունի . . . Ու անիկա կը համբուրէ իմ աչքերը, երկար, խանդով, քիչիկ մը տրտում: Ու կը ծածկէ իր ծոցին իմ ամեն զլուխը, ինչպէս կը կանչեն զիս դրացիները, տարեկիցներս, հին խաթունները երբ սափորը կը կռնեն իմ ձեռքը, աղբիւր քրուելու ջուր բերելու, հաւանաբար չհասկընալով ցից ու գոնչէն կըծուած այդ բարձունքը, նիհար ուսերուն վրան այնքան անտեղի եւ տարտուտ:

Ամբողջ այդ երգի ընթացքին, կրակը չի դադրիր իմ մէջ: Կոտրած է իմ հոգին: Այս տարի ալ կռնակս պիտի չմտնէ նոր լաթ, ոտքերուս՝ կօշիկ, քանի որ բերան չկըցայ բանալ, ամէնուն նման:

Մի հարցնէք, ձեռք գիշերուան այդ արարողութեան միտքեալ մասէն: Հաւանաբար ըրի միւս տղոց նման որոնք կը քնանան, իրենց մօր գրկին:

Իայց, ներեցէք ինծի որ, այդ օրէն կէս դար յետոյ հարցնեմ

— Ինչո՞ւ այդ «մայր սուրբը», այսքան կատուխէն ինծի արժէր իմ առաջին արցունքը, հոգիի գիծէն:

* * *

Նորէն մեր ժամը: Տարիներ ետքը: Տաղաւար: Բայց սե՛ւ:

Ողորդ չենք օրհնած, զգեղեմ դուրս չիլլալ՝ արգելքին համար: Մեր այգիները

կը նային թուրքերու գեղերուն ուր «աւրիւն» կը պատրաստեն:

Աստուածածնի իրիկունս ժամերգութիւն: Ուրիշ տարիներ, պարուկ բան էր ան. ծեր կնիկներով, ծանօթ կոյրերով, ժամուն հաւատարիմ քանի մը կոյս-աղջիկներով: Այդ օրը՝ ծո՛վ էր բազմութիւն:

Մեծ տղայ մըն եմ:

Գիտեմ որ մեզի շատ մօտիկ Ստամպուլին մէջ իմ եղբայրներուն ու հայրերուն արեւը կը վազէ ջուրի պէս, «վաւն ծովացեալ մեղաց մեղոց», ինչպէս սորվեր է պատկերել մեր տէրտէրը, հաւանաբար մեր հին պատմիչներուն պէս, ուր ես ալ կարգացեր եմ այդ բառերը: Բայց չեմ ալ հասկըցած աղէկ մը: Ո՞րն աւելի մեղք էր: Մորթիւթիւն թէ մորթուիւթ: Տգո՛ւ հարցում, որուն պատասխանը չեն տար տակաւին հիւսիս, իմ ճերմակ մազերը:

Գիտեմ թէ մեր այգիներուն վարօքը, թուրքերու գեղերուն մէջ, մարդիկ, ապա-հովարստ արդարեմ, դանակ, տապալ, կացին կը սրցնեն մզկիթներու հրապարակին ու մատաղ ձիթնիկներու վրայ, փորձը կ'ընեն թեւեր թոցներու, գլուխ կարելու, փորեք ձեղքելու:

Գիտեմ թէ մեր գեղը հանող ճամբաներուն վրայ, սեւազգեստ մարդոց խուսեր կ'երթան ու կուգին: Ու բլուրէ բլուր փողերուն կարմիր, արիւնոտ ձայնը, ծիրանի գօտիի մը պէս, կամար կը կապէ:

Ու գիտեմ որ, անոնց ետեւէն, անոնց վրայէն՝ մեր բարի, արդար, օրը հինգ անգամքը երեք զանց չըրած դրացիները, մութիւն թեւերով ճամբայ կը բանան, գեղ բարձրանալու, մարդ կըքրցելու:

Աստուածածնի Զորեքչաթի գիշերն է որ կը սկսի:

Մեր ժամը, «աւուրաց դասասանք»:

Նաւը՝ ահագին ժամուն, գոյգ պահաւորանները, բակերը, պարտէզները, երկու գարոցները լեցուներ, յորդեր էին շատոնց: Բոլորն ալ կիներ, հարսներ, մանուկներ: Այրերը, մեծերը, երիտասարդները տուներուն ներսը, իրենց կացիներուն, բահերուն գլխուն:

Ու միտքս կուգայ Ծնունդի Տօնին ուսկի գիշերը, ինչպէս պատմեցի: Պակաս է

մամաս, քաղաքը, գործին: Իր եռացող ջուրի գուռին վրայ, ցորեկը, անկկա տեսա՛ւ իր ձագուկը, հեռու գեղին մէջ, որ կը պատրաստուի «Մա՛յր սուրբ» երգելու:

Ամառնային շոգ է իրկուներ: Բայց անշնչելի՛ նոր բանով մը, զարմանալի որքան ահաւոր: Ջարաշուք, չարագուշակ հոտ մըն է ատիկա, գեղին մէջ, իր պատճառած մահերովը մեծ սարսափի տէր: Տարին քանի հատ պղտիկ կը թաղենք, ածխացած անկէ, անդուշ մօր մը սխալին համար:

Ու հառը կը պտտի, կը սաւառնի մեր վրայ: Կը զգանք, իրարու փակած միտերուն վրայ, քրտինքի մը պէս որ կսկիծ կուտայ: Բոլոր հարսները, անխորի, տըրտմութեամբ մը՝ զոր այսօր միայն կը հասկընամ, կը մտնեն պահարան: Շարքով՝ թիթեղները «վառող զուրին», ինչպէս կ'ըսեն թուրքերը, կը սպասեն մեզի: Հանուած են ժամուռ բոլորը ըմպանակները, սկիւնները, կոնքերը: Շատեր մէյմէկ բաժակ, զգուշութեամբ, կը տանին իրենց հետ: Ու ժամուն գաւթին բացուած են բերանները ձէթի մեծ գուռերուն, որոնց մէջ խնող մը կը խեղգուի:

Կիները իրենց մագերը, զգեստները: Կուրծքերը կը շփեն քարիւղով, ինչպէս ձէթով: Ո՛չ ոք՝ որ դժկամակի:

Տղաքս, մաքրուած, հաղորդուած, կը հսկենք պղտիկներուն: Խորաններու առջին ութը քահանայ կէսօրէն ի վեր, կը հաղորդեն բոլոր ժողովուրդը: Ամէն հասուկ աղջիկ, ամէն նոր հարս իրաւունք ունի կծիկ մը բամպակի ե գաւաթ մը քարիւղի:

Վա՛խ:

Հիմա չեմ կրնար ճշգիւ թէ ինչ կը զգայի այդ ահաւոր իրկուներ երբ քարիւղին բարակ այրուցքը, քրտինքին ու արցունքին մէջէն կը գտնէր իմ հրեաները: Ինծի այնպէս կուգար որ, «կրակին շայիկը» հազած, արդէն ճամբար ենք, այս բոլորը միտանին, դէպի Աստուծոյ արջայութիւնը: Երկինքի ճամբով: Ի՛նչ գիտնայի, այդ օրերուն, թէ պիտի դուրէր այդ ճամբան, իմ առիւ, աւելի իրա՛ւ:

Տէրտէրները աւարտած են իրենց պաշտօնը:

Ձուսպ, դաժան, ծանր լուսթիւն:

Ծծկեր մանուկներէն զատ ոչ ոք որ բերանը բանայ:

— Հա՛յր մեր որ յերկինս ես...:

Քանի մը հազարը անցնող այդ բազմութիւնը քար կը կտրի: Ու «խոնարհացա՛ւ: Մեռեղիմ»:

Արեւ մեռած է արեւմուտքէն ալ անդին: Պատուհանները սև պտտանքի պէս: Երկու կանթեղ մէկը գաւթիքէն, միւսը աւազ խորանէն: Ու զոյգ մօմերը որոնք ժամագրքին երկու քովերը կը հսկեն:

.

— Մա՛յր սուրբ, սքանչելի լուսոյն... Հիմա ջուրի պէս գոց գիտեմ քարոյդ: Ու կը թաւալի սրբական աղօթքը, նորէն բերանովը ամբողջ ժողովուրդին: Քարիւղին հոտը տակաւ կը թանձրանայ, կը փակչի մեր շնած օդին ու կ'այրէ մեր քիթը, աչքերը, ձայնը: Կիները կը պարպեն իրենց մագերուն՝ պահեստի բաժակները: Բամպակին կծիկները կը պտտին պղտիկներուն մէջ, ձեռքէ ձեռք: Պահ ընդ պահ, մեզի կը թուի լսել շեփոններուն արձաւանդը, փշրուող սուրի մը շեփոններուն նման:

Բայց աղօթքը, խոր, տարբեր, իրաւ, պահէն ալ վեր, մեզմէն ալ վեր, որ կը յորդի, կը փրփրի: Ու մեր մարմինէն փրթած, բայց անկէ ազատ, անկէ մաքուր, անկէ թեթեւ պոռթկում մըն է դէպի վեր: Մեծերը ու պղտիկները առնուած են այդ «աւլիքին» մէջ:

— Զի լուեցիմ պատերազմուեմ,

Դադարեացիմ յարձակմուեմ քեմամ

եսց,

Տճկեսցի սեր եւ արդարութիւն

ի յերկրի...

Աղայեմ...

Ու չկար մէկը, այդ կնիկներուն մէջ որ չհասնար սա բառերով ուղուածը, ինքը իրեն, առանց մէկու մը միջնորդութեան ու առանց այրը ճանչնալու մեր գիւրերէն:

Շեփո՛րը, իր երկաթին մէջէն, իբր արձագանք այս պաղատանքին: Հեռուներէն: Այն տանի հարցուցի ես ինծի:

— Ի՞նչ է մեղքը սա կնիկներուն, սա պղտիկներուն:

Ո՛չ ոք, այդ պահուն, որ պատասխան տար:

Ժամուռն գանձատուները թաղուներու գացած մեր հին պատմիչները ներկայացան միտքիս, երբ կը փոշին մեր մեղքերը, մեր առջին, բացատրելու համար անհուն շինատանին սպառնալու կործանումը, աւարքներուն իրը քառութիւն մեր իշխաններուն, թագաւորներուն, Հոսսի իմ առջև էր իմ ժողովուրդը: Որ օտարին յարգի շինչին իսկ աչքը չունէր, մորթուելու արժան դառնալու համար: Ես կը ճանչնամ բոլորը, հօրով ու մօրով: Այդ մարդերը իրենց աւտին ու պարտեզին, օրուայ հացին ու գաւաւկներուն հոգէն անդին ուրիշ մտածում, ախորժակ չունեցան: Անոնք աս աշխարհէն մէկ բան միայն հասկցան, — աշխատանքն էր ատիկա: Ու չունեցան պարտք՝ իրենց հոգիէն անդին: Բանեցան: Դատեցան որպէսզի տան թագաւորին, բռնաւորին, վաշխառուին: Տուին անոր որ ուզեց: Ու տուին իրենց չունեցածէն: Անոնցմէ շատերուն տունը շարաթներով հացը պակսեցաւ: Բայց սեղան չեկաւ անարգար, ամբարիշտ վաստակը, որ քրտինքի ճամբով չհասնէր իրենց: Ու կը հարցնեմ

— Ի՞նչ ենք ըրած, այսպէս այրուելու համար ողջ ողջ:

Ու պատասխանը կուտայ աղօթքը

— «Ընդունիլ յարգալուրժին երկնից», որ բառ մը չէ երբ կը սաւառնի իբր ձայնի շղարշ մը մեր վերեւ: Մեզի կը թուի տեսնել այդ պատուելի երկինքներուն, կասկապուն ապարանքի մը պատերուն նման, երկուքի: Աստուծոյ մայրը, ու զաւակը զիրկին: Մէկը կ'ըսէ: Ուրիշներ կը կրկնեն: Կան որ կը տեսնեն: Ուրիշներ՝ որ չեն տեսած: Բայց բոլորին համար ալ՝ իրական՝ այդ երկինքը: Մեր պատմութիւնն էր որ կուտար մեզի այդ վստահութիւնը:

Քարոզը աւարտած է:

Հօռութիւնը կրկին, որ քար կը դառնայ, մեր հոգիներուն պէս:

Ձեմ պատմեր հիմա թէ ինչպէս լուսացուցինք այդ գիշերը:

Կը մտնեմ թեւ կոյր աղջկան որ տեսեր էր Աստուծոյ մայրը, տուն առաջնորդելու: Դրացիներ ենք: «Մաղիկսէն առաջ, լոյսի պէս աղուոր էին անոր աչքերը: Կը հարցնեմ.

— Գողթի՞կ էր:

— Ո՞ր:

— Մայր սուրբը:

— Ձեռքը գէ՛մ բերաւ:

Ձեմ կասկածիւր ատոր, Ես ալ պոռացեր էի անոր

— «Աղաչեա վասն մեր զառ ի քէն զմարմնացեալն Աստուած . . . »

Բայց կը կրկնեմ

— «Կը խանձրէ՞ր . . . »

Ձի պատասխաներ:

Կը յանձնեմ գայն անդամալոյձ իր մեծ մօրը ու գլուխս առած կը քաշուիմ այգիները:

Հարսնութիւնն է անոնց: Ձեմ խօսիր թէ ինչ զգացումներ կը պտտին իմ մարմինին ամէկ մէկ մասին:

Նայուածքիս առջևն է վայրանկարը, արքայութեան չափ աղուոր. զո՞րծը՝ իմ պապերու: Որոնք շիներ են սա ձիթաստանները, թթաստանները, այգեստանները, ճամբաները, նեաւեր՝ մեծ լեռան ոտքին, տուններուն ժամ տեղող կամարը ու ծաղկեցուցեր սա ամայքները:

Անշուշտ, այդ ամէնքը զօրաւոր մեղքեր՝ որպէսզի մորթուէին հեղինակները:

Աստուծոյ մայրը այդ տարին միջամեղ, ինչո՞ւ մատը չչարժեց քօան տարի վերջ, երբ նոյն այդ օրերուն, իր տօնին մօտիկ, այդ ժամը նորէն լեցուեցաւ նոյն պայմաններու մէջ, նոյն բազմութիւնով: Հաւանաբար նորէն ուղեցին իր «Բաբելոն» սուրիւնը ու սպասեցին:

Յուսահատ, անոնք պիտի ձգէին ամէն բան, ինչպէս համար անապատներու ընդերքը մինչև:

Յ. ՕՇԱԿԱՆ

* * *

Աստու կանուխ, արեւէն առաջ, կիւները, իւղով թաթխուած կ'ուղղուին տուն: Ամէն մարդ գլուխն է իր ընտանիքին: Ես մէկը չունիմ:

ԲԱՆԵԱՌԻՐԱԿԱՆ

ՀՆԴԵԻՐՈՊԱԿԱՆ ԿՐՈՆԸ

(Շարունակութիւն Փետրուարի քիւիք)

III

Իր բնութեամբ և նոյնիսկ այն պայմաններով որոնց մէջ է այժմ, լեզուաբանութիւնը, շատ ընդհանուր ծանօթութիւններ միայն կրնայ աւանդել մեզի: Բայց ամբողջացնելու համար տեսութիւնը, հարկ է որ ցուցնենք հոս քանի մը ժխտական իրողութիւններ ևս, որոնք կարեւոր են, և թերեւ նշանակալի:

Ամէն բանէ առաջ չկայ եզր մը որ նշանակալի, պաշտամունքի տեղի մը, պաշտամունքի ծառայող գործիքի մը, մէկ բառով՝ զոհի մը նմանող բան մը: — Հնդեւրոպական բառ մը կայ որ նշանակէ «զոհել», սանսկրիտերէն՝ yajati, yajate, զոհեանքէն՝ yajate «կը զոհէ»: Բայց այս եզրը հնդեւրոպական բարբառին սահմաններէն անդին չանցնիր բնաւ: Իսկ եզրը որ ուրիշ լեզուի մը մէջ կը գտնուի, և որ կրնայ ժտեցնել ստոր, յունարէն՝ ἄζωμαι, ἄζω-ն է անիկա. բայց նախ անոր ստուգաբանութիւնը յայտնի չէ. կարելի է միայն որ սանսկրիտերէն yaja-ն ձեւապէս նոյնը ըլլայ յունարէն ἄζω-ին հետ. բայց սակիս հաւանական իսկ չէ, յատկաբանական պատճառներով նոյն իսկ, որով մանրամասնութեան մէջ մտնելու տեղը չէ հոս. գալով նշանակութեան, որ աւելի կարեւոր է անշուշտ, եթէ մերձեցումը արժէ իսկ, բան մը չապացուցանող, վասն զի յունարէն ἄζωμαι բառը զոհի ոչ մէկ գործողութեան հետ կապ չունի. աւելի կրօնական երկիւղածութեան, պաշտելութեան զգացում մը կը ցուցնէ, և առ ի չգոյէ երրորդ լեզուի մը որ թոյլ տայ որոշողութեան մը ընել հնդեւրոպական «զոհել»-ուն և յունարէն՝ «կրօնական երկիւղ ունենալ»-ուն միջեւ, կարելի չէ բան մը ըսել հնդեւրոպական իմաստին մասին: Հաւանական է որ լատիներէն sacer, sancio, sanctus իրականութեան մէջ յունարէն ἄζω-ն բառին ազգական ըլլայ, իմաստները համաձայն են իրարու: և լատիներէն c և յունարէն γ տառերուն միջեւ եղած տարբերութիւնը անբացատրելի չէ:

Այս ըսել չէ թէ sacré-ին գաղափարը,

որ կրօնական բաներու մէջ հիմնական գաղափարն է, չարտայայտուի հնդեւրոպերէնի մէջ. լեզուագիտական տեսակէտով զայն ցուցնելու համար միակ համապատասխանութիւն մը կայ, և այդ համապատասխանութիւնը կը տարածուի լեզուաբանական շատ նեղ պարուածի մը մէջ միայն. պալթիկերէնը ունի լիթուաներէն szventas-ը, սլաւերէնը ունի հին սլաւերէն svetu (ռուսերէն svjat), իրաներէնը ունի զնետերէն spento-ն. եղածը վերջապէս բառ մըն է որ պալթիկերէնի, սլաւերէնի և իրաներէնի կողմէ կազմուած պոլտիկ կալուածի մը մէջ սահմանափակուած էր. սակեւ կը յիշեցնէ սլաւերէն bog-ը պարսկերէն бага-ին քով: Ոմանք կը մերձեցնեն նաև զարաբալ «զոհ»ի գերմաներէն անուն մը, գոթերէն hunsel, բայց քաջատրուութիւններ առաջարկուած են, ու իմաստը նոյնը չի մնար:

Ասիկա բնաւ ըսել չէ նոյնպէս թէ գոնէ ժամանակագրապէս չկային կրօնական պաշտամունքներ ունեցող մարգրիկ: Բայց ոչ մէկ լաւ հաստատուած լեզուաբանական համապատասխանութիւն չի ցոյց տար անոր հետքը: Վետայական պահմամբը յաճախ մերձեցուած է հողմէական ֆլամմինը. բայց ընդունելով հանդերձ այդ մերձեցումը, որ ակներև չէր, այնուամենայնիւ բառը սանսկրիտերէնի և լատիներէնի մէջ միայն կը գտնուի: Խնդիրը թերևս մէկուն մասին է լատիներէնի եւ իտալո-կեղտերէնի միջեւ եղած կրօնական եզրերու այն համապատասխանութիւններէն զոր Մ. Վանտրիէսը յայտնաբերած է նշանաւոր կերպով: Իրաւ է թէ ապահով մերձեցում մը կայ, բայց այդ մերձեցումին հայթաթած բառը կրօնական որոշ պաշտամունքի մը բառը չէ բնաւ. բաց ասոր ան կը գտնուի միայն արևմտեան քաղաքներուն մէջ. լատիներէն uates, մարգարէ, «գուշակ», կողուսերէն՝ οὐατεις «գուշակներ» Թարգմանուած է յունարէն μάδνεις, իրլանտերէն íaiti «պուէտ», գոթերէն wods «այսահար, մոլեգնած», հին բարձր գերմաներէն wuot «կատաղութիւն» (գեր. wuth), հին իսլանտերէն՝ odr «բանաստեղծութիւն» (որմէ կ'ածանցեն Edda), այդ բառին նշանակած անձնագործութիւնը անշուշտ կրօնական նկարագիր մը ունի, բայց բուն իսկ քահանայ մը չէ ան, այլ ներշնչեալ մը, գուշակ մը:

Ուրեմն պաշտամունքի վայր, զոհ, և ոչ ալ քահանայ, նշանակող ոչ մէկ ապահով բառեր չկան: Ասիկա զիրար կը բացատրուի երբ մտածուի թէ հնդեւրոպերէ-

նէն միայն ընդհանուր եղբեր ձեռք բերուած են, եղբեր՝ որոնք ամբողջ կալուածի վրայ հասարակաց գործածութեան մէջ էին։ Արդ, քաղաքակրթութեան խոնարհ աստիճաններուն վրայ եղած մարդուն պաշտամունքը էապէս ստոյնի մը պաշտամունքն է։ ստոյն ունի պաշտամունքի իր վայրերը, իր զոհերը և կրօնաւորները, որոնք մի միայն իրեն յատուկ են։ Հասարակաց եղբրու պակասը, կը մատնանշէ հասարակաց հաստատութեանց չլինելը. և ասիկա քիչ կարեւորութիւն ունեցող եղբակացութիւն մը չէ։ Ոչինչ աւելի մասնաւոր է քան ստորին քաղաքակրթութիւն մը ունեցող ժողովուրդի մը պաշտամունքը։

IV

Կայ սակայն մեծ իրողութիւն մը որով չի կրնար չհաւաքագուել լեզուաբանութիւնը։ Եւրոպայի եւսիպատմական հնախալուծութիւնները գրեթէ ոչ մէկ կուռք չեն յայտնաբերած, ամէն ուր որ ունի վկայութիւն գտնուած է հնդեւրոպական թուականի կամ քիչ յառաջացած քաղաքակրթութեան վիճակի մէջ եղած ժողովուրդներու մասին, այդ վկայութիւնները կը մատնանշեն անձնաւոր աստուածներու անգոյութիւնը։ Հնդեւրոպական յատուկ անունները համաձայն են այդ աստուածներուն հետ. անիկա ցոյց չտար որ մեծ կարեւորութիւն ընծայուած ըլլայ անձնաւոր աստուածներու. հնդեւրոպական անձնանունները բարձրութիւններ են երկու եղբրէն, որոնք կը մատնանշեն կարգ մը յատկութիւններ և ոչ թէ անձնաւոր աստուածներու անանցներ. կրնան կոչուիլ «Բարեհաճաբաւալ», սանա՝ կրիտերէն՝ Sucravas-, զենտերէն՝ Husravah-, յունարէն՝ Ευχλῆτος, Ευχλῆτος, բայց ընդհանրապէս չեն կոչուիր «այս կամ այն աստուծոյն ծառան», ինչպէս է սեմական լեզուներուն մէջ։ Անուններ ալ կան անուշալ, ինչպէս Յունաստանի մէջ Απολλωνιος (Ապոլլոնիոս) կամ կոլուաներու մէջ Eusgenos (սեռած՝ Esus-էն), բայց աննշան թուով. ընթացիկ տրպարը ուրիշ է։

Ու ասիկա մեզ կ'առաջնորդէ կարեւոր նկատողութեան մը. մէկէ աւելի հնդեւրոպական լեզուներու հասարակաց եղող աստուածային անձնաւորութեանց անունները, անուններն են ստողերու, բնական երևոյթներու կամ այս կարգի բաներու։

Այս շարքին ամենագեղեցիկ օրինակը յիշուեցաւ արդէն. սանսկրիտերէն՝ Dyauh, pitṛ. է ան, յունարէն՝ Ζεύς, լատիներէն՝ Juppiter-ը. մէկէ աւելի լեզուներու հասարակաց Աստուծոյ մը անունն է ան, վասն զի լուսաւոր երկնի պաշտելութիւնը կը գտնուի ամբողջ հնդեւրոպական կալուածին վրայ, ինչպէս կը վկայէ deivos բառը ինքնին։ Միայն թէ կրնան եղած ըլլալ որ այս անունը վերապահուած ըլլայ երկնքի՝ իրեւ աստուածային էակի, եւ նիւթական երկինքը ուրիշ անուն մը ստացած ըլլայ. ասիկա ալ զի կը զարն յունարէնի եւ լատիներէնի մէջ. կրնայ ըսուիլ հետեւաբար որ՝ ալ գրեթէ զգալի չէ թէ Zeus-ը կամ Juppiter-ը երկինքն է, զի այդ անունին մէջ հետգհետէ զգալի եղած է պարզ անձնաւոր

Այլ կը հասկցուի թէ ինչո՞ւ հնդեւրոպական մասնաւոր աստուծոյ անուն մը գոյութիւն չունի. փնտռել աստուծոյ մը անունը հնդեւրոպիկէն մէջ՝ ենթադրել է պաշտամունք մը որ հասարակաց ըլլայ այն ժողովուրդներուն, որոնց լեզուն հնդեւրոպիկէն կը կոչուի. այս ենթադրութիւնը ի յառաջագունէ շատ ճշգրտանման չէ, և եթէ ըլլայ իսկ՝ չի ճշմարտուիլ Շատ աշխատանք թափած են Հնդկաստանի մէջ գտնել կարենալու համար հելլէն աստուածներ, և Յունաստանի մէջ հինուոր աստուածներ, և ոչ մէկ արդիւնքի են յառգած։ Առաջարկուած բոլոր մերձեցումները կ'ընդհարին ձայնաբանական համապատասխանութեանց խիստ օրէնքներու, և լեզուաբաններէն անոնք որ եր փորձէին այս մերձեցումներէն ամենէն քիչ անհաւանականները փրկել, ի վերջոյ խոստովանած են թէ աստուածներու անուններուն ձայնաբանութիւնը որոշ բառերու հնչաբանական նման չէ, կամ տեղի ունեցած են պատահարներ զոր կարելի չէ մանրամասնօրէն բացատրել։ Ինչ որան՝ Հնդկաստանի յատուկ է, Ապոլլոն՝ Յունաստանի, Mars՝ Իտալիոյ, և այլն։

Լեզուաբանութիւնը համեմատական դիցաբանութեան գրեթէ ոչ մէկ օգտագործելի իրողութիւն կը հայթայթէ, և այն պատճառները զորս կըցած են ունենալ 1850ի առիւնները, և զորս Մարք Միւլլէրի տաղանդը՝ լայնօրէն ծաւալած է, այսօր ալ և ոչ մէկ ձեռնահաս մարդու վրայ չեն ազդեր։ Կարելի է ունենալ համեմատական դիցաբանութիւն մը, բայց անիկա չի կըրնար հիմնուիլ լեզուաբանութեան վրայ, վասն զի համեմատական քերականութիւնը ընդհանուր եղբրը միայն կը հայթայթէ, իսկ պաշտամունքները՝ մասնաւոր պաշտամունքներ չեն։

աստուծո՞ւմը. բայց ասոնք ալ իսկապէս հուովմէական են և յունական իրողութիւններ են և որոնք մինչև հնդեւրոպական դարաշրջանը չեն ելլեր:

Հոն, ուր որ հին կրօնը դեռ քիչ շատ ճշգրիտ վկայութիւններով կ'երևին, լուսինն ու արեւը կ'երևան աստուածացած և պաշտուած՝ իրենց անուան ներքեւ. ասիկա կը տեսնուի լիթուաներէնի մէջ ալ ԺՋԻ դարուն — յայտնի է թէ հեթանոսութիւնը երկար ատեն մնաց լիթուանացիներուն մէջ — ինչպէս վետայական Հնդկաստանի կամ Հին Յունաստանի մէջ: Եւ իրենց ընթացիկ անուան ներքեւ է որ այդ աստուծոյն աստուածացած են. այսպէս է արդարև հնդեւրոպական վիճակը. աստուծոյն ու բնական երեւոյթները աստուածացած են, իրենց աստուծական անուններուն ներքեւ:

Սլաւական մեծ Աստուծոյն Perunu որոտումն է ու շանթը, և «որոտում ու շանթ» բառերու իմաստը, տակաւին պահուած է նոյն իսկ սլաւերէնի մէջ. «շանթ»ը տակաւին piorun է այսօրուան բոլնեբէնին մէջ, լիթուաներէնը քիչ մը տարբեր ձեւ ունի, Perkunas, միեւնոյն արժէքով սակայն, եւ ասիկա կը լուսարանէ փոթորիկի՝ վետայական Աստուծոյ անունը, Parjanyah, վետայաներէնի մէջ Parjanyk չունի «փոթորիկ» ի իմաստը, ալ աստուածային անձնաւորութիւն մըն է միայն. բայց սլաւերէնն ու լիթուաներէնը կը յայտնեն իմաստը բառին, որ նախապէս հասարակ անուն մը եղած է և ապա հետեւեալան զարգացումով մը վերածուած յատուկ անունի: Այս անունը յարաբերութիւն ունի per արմատին հետ որ կը նշանակէ «զարնել», per տիպարի մը փոխանակումը perk-, perg-ի հետ՝ աջքառու ձեւով մը կը գտնուի հայերէն բայի մը մէջ, որուն կառարեալն է հարի և ներկան՝ «հարկանեմ» (հայերէն կ'ը ներկայացնէ հին g-ն). կոկորդայինը կը գտնուի կեդտերէնին մէջ. իրլանդերէն orgim-ին մէջ է «կ'սպաննեմ», զոր օրինակ, Հուանական է որ յունարէն Τρίτων, ի հնում «ծով»ն էր, պարզապէս. կամ մօտէն կը յիշեցնէ իրլանդերէն triath-ը «ծով» (սեռ. trethan):

Ու լոկ բնական երեւոյթներ չեն որ այսպէս աստուածացած են. հնդկական անուններն զեղեցիկ օրինակ մը ցոյց կուտայ միեւնոյն կերպով աստուածացած ընկերային իրողութիւններ. Հնդկաստանի և Իրանի աստուածային անձնաւորութիւններէն կարեւորագոյններէն մին է Միթրան. արդ, Աւեգտայի մէջ ալ midrō կը նշանակէ թէ՛ «զաշինք»

և թէ՛ Միթրա աստուծոյ. Հնդկաստանի մէջ իրերը քիչ մը նուազ յստակ են, բայց և այնպէս թափանցիկ. mitra-ն բարեկամն է, mitram-ը՝ բարեկամութիւնը. իրաներէնին հետ մերձեցում մը բաւական ցոյց կուտայ թէ ի սկզբան խնդիրը բարեկամութեան զգացումի մը մէջ չէ եղած, այլ բարեկամական դաշինքի մը, ինչպէս կը գործածեն որոշ քաղաքակրթութեան վիճակի մը հասած մարդիկ: Միթրան «զաշինքն» է. այս բառը ազգական է սլաւերէն miru-ի որ կը նշանակէ «խաղաղութիւն» և սանկրիտ մեծ ընտանիքին մէջ mayate կը նշանակէ «կը փոխանակէ», լիթուաներէն mainas՝ «փոխանակութիւն», լատիներէն՝ com-munis «հասարակաց», գոթերէն gamains (գերմ. ge-mein) «հասարակաց»: Աստուածայնացած դաշինքի ըմբռնումի մէջ, Միթրա՝ դաշինքին հատուցումը բերողն է. անիկա ուրեմն, ամէն բան կը տեսնէ, նոյն իսկ ինչ որ թաքուն է. ամենատես աչքն է ան. և որովհետեւ արեւը ինքն ալ երկնի աչքն է, ամէն ինչ տեսնող աչքը, (իրլանդերէնի մէջ՝ արեւին կեդտերէն անունը sul դարձած է այսպէս աչքին հասարակ անունը), Միթրան մերձեցում է արեւուն, ինչ որ զայն արեգակնային զիջադրոյց մը համարել տուած է. հակառակ ստուգաբանութեան ակնբերութեան, որ կը մատնանշէ ընկերային աստուածայնացած իրողութիւնը: Աստուծոյ ծագման իմաստը դեռ կը պահուի հնդկական աւանդական բանձանի մը մէջ, որ հետեւեալն է. — հիւրը՝ որուն կը մատուցուի սապշականութեան կերակուրը, կ'ըսէ այդ կերակուրին՝ «քեզի կը նայիմ Միթրայի աչքով»: Ատոր մէջ է Միթրայի ամբողջ իմաստը, թէ՛ բարեկամական դաշինքն և թէ՛ անկէ յառաջ եկած նայումը:

Աւելորդ է բազմաթուել օրինակները. տրուածները բաւական են ի վեր հանելու համար հնդեւրոպական Աստուծոյ նկարագիրը. բնական կամ ընկերային իրողութեան մըն է որ կ'ընծայուի մասնաւոր կարեւորութիւն. Աստուած իրողութեան անունէն տարբեր անուն մը չունի: Աստուած յատուկ անուն ունեցող անձ մը չէ, իրողութիւնն իսկ է ան. անոր իսկութիւնը, անոր ներքին ուժը: Որչափ որ լեզուաբանութիւնը կը ցուցնէ՝ հնդեւրոպական պաշտամունքը իր ցնուրոյն է անկենդան չէ որ ուղղուած է, այլ նոյնինքն բնական և ընկերային ուժերուն:

Թրգվ.

A. MEILLET

ԺԻՐԱՅԻ ՍՐԿ. Յ. ՈՍԿԱՆԵԱՆ

նական հին թագաորութենէն, առանց այս երկու տոներուն ցեղաբազմաբնական կապը բացատրելու, «այդ ուրիշ ինքիւր է՝ ըսելով (էջ 78), թէև առաջին Գանձամանի ըսվողականութեան վրայ հիմնուած է՝ ըսելով թէ այդ յոյժ շահեկան ցանկին մէջ Դիմարսեան նախագծութեան միջոցառումները կը ներկայացնէ մի բացառիկ պատկեր (էջ 79), վասնզի բացառիկ մի լայն տոմարու պէս, որոնք մէկէ աւելի ռուսներու, ինչ որ ապացոյց կը նկատէ անոնց հնութեան եւ ասով բաւարար պատճառներ ունենալ կը կարծէ Անգլիաբողոք (Անգլիա) > Անգլիայի անմահները յատկացնել զխաւորապէս Դիմարսեան նախագծութեան եւ անոր յորս քանակաբանութիւն (էջ 81)։

Այսպէս Գ. Սաֆրաստեան կը ստեղծէ վարկած մը, որուն համաձայն Դիմարսեանի տրամբ (Սաֆրան Բ. ի Տարմակիստ, հաւանաբար քանակաբանութիւն մէկը) ուղղորդի շառաւիղն էր Մաննայի թագաւորներին, սերտակի եւ յաւերժապէս դաշնակից մեր Խալսի նախադրութիւն (էջ 81)։

Սակայն այս բոլոր կառուցածքը այնքան բարդ, ինչքան իր մէջ տակուկն չէ, ինչպէս տեսնուեցաւ, եւ մանաւանդ կիսաքարի խնդրոյն համ Մաննա-Մար շփոթութեան համար շատ զօրաւոր փաստ մը չ'ընծայեր։

Ներածութիւնը այսպէս կը ներկայացնէ բաւարարական տեսութիւն որ պատմական չըլնալի մը մասին եւ իրականութիւն մէջ նպատակ ունի — ինչպէս կ'ըսէ — ապացուցանել թէ Եւրոպայի մէջ Լէյման Լուուպտի կառուցուածքը Ռուս Գ. ի մահուան եւ Խալսի թագաւորութեան անկումէն յետոյ (էջ 83), հիմնուած շատ մը վարկածներու վրայ, որոնք իրական կը կարծեսին քննութեան եւ գիտական աշխարհին հաւանութեան։

Ա. ՄԱՍ

1. Հեղինակը հին աւանդութիւնը. — Ներածութենէն յետոյ Գ. Սաֆրաստեան, ինչպէս քարոզած էր, կը խօսի հելլենական հին աւանդութեան վերայ, ընդարձակ հաստատում մը որ կը զբաւէ իր գործին 54 էջերը (90-144)։

Այս հաստատումը ունի իր մէջ շահեկան մասեր եւ եզրակացութիւններ, որոնց կարելի չէ համարուիլ եւ համաձայն չըլլալ, սակայն Գ. Սաֆրաստեանի գործին ու առաջադրութեան նետ անոնց առնելով իր միայն խնդրական, կամ շատ քիչ հաւանալի, մանաւանդ կարգ մը պարագաները։

Արեւմտի քննադատի մը տեսութեամբ սկսած եւ շ. Ղազար վրդ. Ինքնակերպ, Շ. Պոլսէի վրդ. Գաթրեանի եւ Միքայիլ Էմիլի ներքոյում վերադարձնալ նախադրութեան մը յետոյ, Գ. Սաֆրաստեան քննութեան կ'առնէ հելլենական աւանդութեան էութիւնը (էջ 93), ներկայացնելով ախական եւ հելլենական արուեստը եւ կրօնական աւանդութիւնները իրենց ընդհանուր գիծերուն մէջ, մինչ զգաւոր աւարկելու, միւր խնդիր ու խառնակ, ըստ իր գաղափարներ (էջ 93-100),

նախապատուութիւն կու տայ Արեւելեանի եւ կը ձաղկէ մինչև վերջերը արեւմտեան գիտութեան ունեցած հիացումը դէպի Հելլենական պատմութիւնը եւ քաղաքակրթութիւնը (էջ 100-101), որ այլեւ անցնային կը պատկանէ։

Ինչի հարկ այս բացատրութեանց, երբ ուղղակի կայ մը չկայ։

Նոյնպէս ինչի՞ ծառայել կուտան են երկար եւ շատեր ծանծառ տեսութիւնները Լուսնոսի մասին (տե՛ս էջ 101-104), երբ այդ դիւցազնագրութիւնը ունէ հին ու նոր հայ պատմագիրի աղբիւր է՝ ծառայած բացի միակ պարագայէ մը, որ Գ. Սաֆրաստեանի ներքոյում իրենցացնէ ունի, ան ալ կեղծ, վասնզի կը վերագրէ տողեր Լուսնոսի որ անիկա չունի։

Միևնոյն վերագրութեանը ունիմ նաև այս հաստատումն մէջ Լիգուրիոսի, Հեթուոսի եւ այլ յոյն կարգ մը հեղինակներու վրայ գրածներուն համար, որոնք բնաւ աւանդութիւն չունին մեր Հայ պատմութեան հետ եւ ոչինչ հաստատուելու կամ ժխտելու կը ծառայեն, նոյնպէս ոչ մէկ կերպով իր իսկական լուսնաբանութիւնն էր կը բերէին Հին Յունաստանի կառավարութեան եւ կազմակերպութեան մասին իր էզոթիկ գիտողութեան ներքին, քաղաքական անշուշտ Հին Յունաստանի պատմութիւնը խորապէս ուսումնասիրող մեծ հեղինակութիւններ (էջ 107-114), որոնք կը ձգտեն ապացուցանել թէ Հելլոպոլիսի Եւրոպայի Եւրոպայի պատմութիւնը չունի ունի գիտական արժէք (էջ 110), այլ պարզապէս կառուցած է քանաստեղծակերպ վիպականները ազգային զոյն, օգի, զգացում եւ հումանիտարական մասնորոշութիւն ներշնչելու, ծագումով, լիզուով, բարբարոզ եւ աւանդութեան քոլորովին տարբեր ցեղերու։

Ինչպէս կը փոխուի երբ Հերոդոտոսի պատմութեան վրայ կը կեղծանալ Սաֆրաստեան (սկսեալ էջ 114էն), վասնզի իրական Հերոդոտոս նկատուած է կարեւոր հելլենականութիւն մը եւ իր խօսքին տրուած է մեծ կշիռ, Հետեալ Գ. Սաֆրաստեանի տեսութիւնները կ'արժէքաւորուին եւ իր առաջադրութեան կը ծառայեն։

Գ. Սաֆրաստեան Հերոդոտոսի իբր պատմագիր արժէքին եւ արժանահատութեան վրայ կը խօսի երկարորէն (էջ 114-140) եւ շատ մանրամասնին կերպով, ինչ որ հոս չեն ուզեր առարկայ ընել իմ կողմէն քննութեան իր փաստաթղթութիւնները բոլորն ալ համոզել են եւ վաւերացումը ունին գիտական աշխարհին, վասնզի անոնք առհասարակ կը յենուն գիտուններու տեսութեանց վրայ։

Հակառակ անոր որ Գ. Սաֆրաստեան այս մասին մէջ քիչ մը չափազանց մանրաշարժաւ եղած է եւ անիկ համառու կերպով ալ կարող տալ իր փաստաթղթութիւնները, իր նկարները հետեւ պակցութիւնը այնքան սերտ է որ այս տարապատմական ընդարձակութիւնը ներքին պէտք է համարենք երբ մանաւանդ նկատի ունենանք այն կարեւորութիւնը, որ արեւմտեան կարգ մը գիտուններ անհարկիւրէն ընծայած են Հերոդոտոսի, որոնք գործին իսկական արժէքը Գ. Սաֆրաստեան

խղճմտորեն ներկայացուցած է, և հաստատած է անոր կեղծիքը և սուտերը, ինչպես նաև այն անհամաձայնութիւնները որոնք ճերմակ հոս գան իր և սեպագրական արձանագրութեանց մէջն (տե՛ս մասնաւորապէս էջ 122 և 126-127)։ այնպէս որ թէև խիստ բառերով՝ սակայն ճշմարտութենէ հեռու չեն Գ. Սաֆարատեանի սա եղբայրները թէ ղերի ճշմարտութիւնը սա է որ պատմութեան հայրը՝ Կառուցած է մի վիթխարի սուտ, մի մտացածին վիճակ՝ ճնշլէններ թէ՛ արթնցնելու համար ազգային միութեան և հպարտութեան գաղափարը (էջ 128), բայց կարելի չէ Գ. Սաֆարատեանի հետ համաձայն ըլլալ, նոյնիսկ իր գործը կորցալով, ըսելու համար թէ անոր ժամանակները մէջ, ԺԹ. դարու սիկզրէն ի վեր, ոչ մի Արեւմտեան գիտնական չէ համարձակած զիմակալներ ընել այս տուտպիւրը (էջ 128), վասնզի, ինչպէս ինքն իսկ կը յիշէ՝ գաղութած են հեղինակներ խնայէս Ռիւդարսըն (էջ 120), Եսգոթի (էջ 130), Սէյա (էջ 131), որոնք նոյնիսկ սեպագրական յայտնագործութիւններէն առաջ, ԺԸ. դարու երկրորդ կէսէն սկսեալ, նշմարած են շերտորտոսի առասպելապատում մը ըլլալը։ Գ. Արշակ Սաֆարատեանի գործին այս մասը, ըստ իմ տեսութեանս, եթէ բողոքովին նոր և անկիզ գտնի մը չէ, ինչպէս կը ներկայացնէ ինքը, սակայն ունի արժէք մը զոր ժխտել կարելի չէ։

Սակայն համաձայն նոյնիսկ իր տեսութեան՝ «Ճնշլէնական մտանքագրութիւնը, ի հարկէ իրցը առեւել Քսենոփոնէն. Արիանոսի և այլ գրողների ուրջ մասերէն, կը բերէ մի շատ համեմատ նպատակադիտութեան։ Արժէք ունի որոշ անուններ. Բէւս այլանոյակ ծներով, զորս սակայն մենք կարող ենք վերածնել անոնց սկզբնական հաղագատ հնչւածներին՝ բանաստեղծական և պատմական բաղադրութիւններով։ Այսպիսի հնչլէն աւանդութիւնը աշխարհը որդա՞ծ է անործելի սուտերով, կեղծիքներով և ամենաարտառը ստեղծագործութիւններով» (էջ 135)։

Այս եղբայրացութեամբ արդէն կը կարծեմ թէ պէտք էր վերջ գտնէր Գ. Սաֆարատեանի քննութիւնը հեղինակական հին աւանդութեան վրայ։ Ես, իհարկէ, Սաֆարատեան զպաղտած կը տեսնէ՝ մի ակնարկ նետով Ամազոնների առասպելին վրայ, իր-րու մի այլ երևույթ հնչլէնական երևույթալոյթեան և պատմագրական մեթոտիւն, մինչ անիկա երբեք մասնաւորութիւն մը չէր ներկայացներ, այլ շարքին կամ ամբողջութեան մէջ օղանէ էր, որուն վրայ ծանրաշուռ մասնաւոր պատճառ պէտք էր որ ունենար Գ. Սաֆարատեան, եթէ իր գործը տուտարացնել չէր ուզէր քանի մը նոր էջերով և անկիզ փաստերով, ուստի այս էջերու վրայ (136-139) չեմ խօսիր։ Գ. Սաֆարատեան, զգրախտարար, հակառէ և կարեւորը կ'անտեսէ, այսպէս կողմնակի նիւթերու համար չեղումներ ընելով, իր կան իր եղբայրացութեանց և կրնամ ըսել նաև՝ վիճիւններուն՝ համոզելու համար աւելի կենսական նշանակութիւն ունեցող փաստաբանութիւններ՝ որոնք շատ աւելի հետաքրքրական են և իր տեսութիւններուն հիմնաւորման կրնան նպաստել։

Այս վիճիւններէն մէկն է այն յայտարարութիւնը որ մօպրոքութիւն կ'որակէ Արեւմտեան գիտութեան տուտարագոյն մասին և շրջը որս վերջին շրջանի հայ հետեւակների հոյշմին։

Մ. Խորենացիի սկզբնական գլուխները «կեղծիք», սուտ-գիտական փաստերով են հնչլէն կեղծիքների միջոցաւ (էջ 140), և կը վճռէ ճշմարտ պապարական գիտութիւնը եկած է հաստատելու ոչ միայն հայոց պատմագրի երկիւղած և հաւատարիմ պատմագրութիւնը, այլ և նախկանց գերակշիռ փառք և ոչ ոք, ստեղծագործական տաղանդն ու քաղաքական իմաստութիւնը», վճիռ որ սակայն կը կարօտի իրապէս լուրջ փաստաբանութիւններու և ապացուցումներու։

Գ. Սաֆարատեան հեղինակական հին աւանդութեան խախտու հին ապացուցանելու համար 50 էջեր (90-140) յատկացնելէ յետոյ, զարմանալի է որ Խորենացիի տուտեան մասին ու է փաստ չի ներկայացներ և ոտուտով մը կ'առջէ պարզել թէ «60 տարուան հնագիտական յայտնութիւններն ինչ չափով հաստատած կամ հերքած են հնչլէնական գրաւոր աւանդութիւնը» (էջ 140) և իր իսկ յայտարարութեամբ այսպիսի մի չափազանց բարդ և վիճելի խնդիրն է (էջ 140) համար «որոն մասին արդէն գոյացած է մի ստուտ գրականութիւն ամէլ լիզովներով» հազիւ կը յառակցեն վտիտ երեք էջեր (140-142), առաջ մի համառօտ ուրուագիծ և մատնագրական ցանկ՝ իրիւ ուղեցոյց հետաքրքրուող ուսանողներին» (էջ 140) վասնզի «անհնարին է քայլ առ քայլ ընդգծել ցանցական հնագիտական գիտութիւն և անոնց յաջորդող գիտական վիճարանութիւնները» (էջ 140), որոնք պէտք ալ չի կար ներկայացնելու, քանի որ ասոնք այնքան ծանօթ և հաստատուած իրողութիւններ են, որոնք զասպիւրբերու մէջ ալ անը գտած են։

2. Հայտնաձեւ հին հեղինակական աւանդութիւնը իր գործին ամենէն ընդգծեալ մէկ մասն է և կը գրաւէ անոր 80 էջեր (146-236) և զերթէ գործին ամենէն ալ չանկան բաժինը կը ներկայացնէ, արժանի ուշադրութեան, վասնզի հին հնաւած է վիտական տուտալներու վրայ։ Միայն թէ անիկա կը ներկայացնէ խմբագրութեան տեսակետով թերութիւն մը, վասնզի հոս այ Գ. Սաֆարատեան կրկին դարձ մը կ'ընէ և կրկին կը խօսի, բառաբանական երկարութեան, հին ճնշլէն աւանդութեան ընդհանուր արժէքին վրայ, մինչ այդ մասերը եթէ էական էին իր գործին համար՝ պէտք էր որ արդէն ըսուած ըլլալին առաջին հատուածին մէջ, ուր արդէն այս նիւթին շուրջ փաստեր կուտահուած էին։

Ա. ԱԼՊՈՅԱՃԵԱՆ

(Շարունակել)

Ս. ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ԴԵՐՍԵՆ

ԱՄՍՕՐԵԱՑ ԼՈՒՐՐՐ

ՆՈՐՈԳՈՒԹԻՒՆ

Ս. ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱՃԱՐԻ

Ս. Յարութեան Տաճարի մէջ կը շարունակուին ներքին ամբասցան աշխատանքները, Յաւաց կարողիկեքը ամենէն շատ վտանգուած մասը կը նկատուի Տաճարին, ա՛ն է որ ամենէն աւելի ենթարկուեցաւ ամբասցան գործողութեան, թէ՛ ներսէն և թէ՛ դուրսէն հակապահան փայտէ որմանն նեցուկներու մէջ առնուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի մեր և լատինաց բաժիններուն մէջ ամբասցան պէտք չէ տեսնուած՝ բացի մուտքէն վերէն մեր պատուհաններէն և յարակից պատէն որ արդէն իսկ երեք տարիներ առաջ խոշոր երկաթեայ յնարաններով բռնուած էր։ Այսու հասկերն նորոգութեանց ամբողջ ծախքին պիտի մասնակցին երեք իրաւակից ազգեր, Հայք, Յոյք և Լատինք, հաւասար չափով։

— Ս. Յարութեան Տաճարի մեր Ս. Լուսաւորի նկեղեցիին նորոգութիւնը (որ ունէ առնուութիւն չունի) Տաճարի ընդհանուր ամբասցան գործին (նեա) յարաւ կը տարուի դանդաղ բայց յարատեւ աշխատանքով։ Կառավարութեան եւ նապիտական վարչութեան հետ մեր ունեցած խելիքները միանգամըմբիշով վերջացած են, հարթուած են բոլոր գծաւարութիւնները, այնպէս որ սակէ ետք դրօշը կը մանեն աւելի աւրաջ ընթացքի մը մէջ։ Յարջ նորոգուած է առաստաղը, մաքրուած են պատերը, բացուած և շտկուած են մուտքը երկու կողմի թևերը, կը մնան երկու սեղաններու շինութեան, յատակի սալաթիւման, գմբէթի և պատկերներու նորոգութեան աշխատանքները։

Տ Օ Ն Ա Է Ա Ն Ք

Այս տարի, Զատիկան տօնելու առիթով Ս. Երկիրը ուխտաւորութիւն չունեցաւ, տիրող քաղաքական կացութեան պատճառով։ Ս. Յարութեան Տաճարի դռները, անցեալ տարուան պէս փակ մնացին հանրութեան առէն։ Հոգեբարեաններուն միայն արտօնուած ըլլալով մուտքը, առանձինն կատարեցին Զատիկան արարողութիւնները, որոնք բնականաբար չունեցան ուրիշ տարիներու մեծայայտ փայլը։ — Այս տարի եւ, նախորդ տարուան պէս, Լուսամբնութեան խորհրդաւոր արարողութիւնը Ս. Յարութեան Տաճարի մէջ կատարելէն ետք՝ Ս. Գերեզմանէն ելած նուիրական լոյսը հանդիսիւ բերուեցաւ Ս. Յովորդ ու նկեղեցիի բակին մէջ փոխանցուեցաւ ժողովուր-

դին։ Իսկ Զատիկին, փոխանակ Կերակի լուսնալու գիշերը երթալու Ս. Յարութիւն, ինչպէս էր սովորութիւն ցարդ, այս տարի Շարաթ երկիւղին, ժամը 7ին դեռաց Միքայէլանութիւնը, գիշերները մինչև առտուան ժամը 8 կրակմարի օրէնք հաստատուած ըլլալուն պատճառով, Գիշերը անցուցին Ս. Յարութեան Տաճարի մէջ և ժամը 2ին սկսուեցաւ Զատիկան գիշերային պաշտամունքը։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ։ Պատարագից եպիսկոպոսական զգեստաւորմամբ Տ. Գեորգ Վրդ. — Ս. Պատարագի աւարտումին Հոգեհանգստեան յատուկ պաշտամունք կատարուեցաւ Կրէստան, Սեւոյնքեան Գերգաստաններու և բոլոր Ս. Յարութեան Տաճարի նորոգութեան գործին օտարազգ ազգայնաց ննչեղանքներու համար։ Այս կարգադրութիւնը եղած էր Լուսահոգի Տ. Թորգոմ Պատրիարքի հրովմէ։

Զատիկի Բ. օրը մեծ հանդիսիւ պատարագից Պատր. Տեղապահ Գեր. Տ. Մեսրոպ Արքեպ., որ և զարդեց օրուան խորհուրդին մասին՝ Յառաջ բերաւ Քրիստոսի յարութեան երեք զիմարը վկայութիւնները. ա) Նոյնինքն Քրիստոսին՝ որ քանիցս մարգարէացած էր թէ պիտի շարաւարուէր, խալուէր և երբոր օրը յարութիւն առնէր, իր մարգարէութեան առաջին մասերը կատարուած էին առաւպէս։ Վերջին մասն ալ պիտի կատարուէր անհրաժեշտաբար։ Բ) Վկայութիւնը Յիսուսի թշնամիներուն, հռովմայեցի գինուորներուն որոնք պահակ զուռած էին Քրիստոսի Գերեզմանին։ Անոնք ապահատես եղած էին դէպքին և օտարափառք փախած ու պատմած դայի կրէից զխաւորներուն, որոնք զգոյթեան կեղծիքով ուղտած էին խելթիւթիւր, չվարտութիւններ, բայց ատով իսկ, անուղղակի կերպով վկայած՝ դէպքին ստուգութեան։ Գ) Վերջապէս վկայութիւնը իրեններուն, Առաքեալներուն, որոնք ոչ միայն խոսքով և զարդութեամբ այլ նաև ու մանաւանդ իրենց կեանքով վկայեցին թէ Քրիստոս յարեալ է մեռելոց։ Վասն զի ստույթեան համար ոչ ոք յանձն կ'առնէր այն անաւոր հաւածանքները, անարգանքները և նոյն իսկ մահը որոնց ենթարկուեցան գրեթէ առանց քայքայութեան բոլոր Առաքեալները։ Այս երեք հիմնական վկայութիւններով հաստատեց թէ արդարև Քրիստոս յարեալ է մեռելոց, և այդ ինքնութեան իսկ եզրակացումը թէ մենք ու հանեղեքեքալ ենք յարութիւն տանելու։ — Քարողէն ետք Սրբաւան լայրը ծանոյց թէ Նոյն օր (Ապրիլ 10) սարկիցն էր երանաշնորհ Տ. Ս. Խորեն Ս. Կաթողիկոսի մահուան, ու հակիրճ քանի մը խօսքերով վերջերքը հիւսնց հանգուեցաւ Հայրապետի և ներքին անձնալի մահացած ըլլալով մատանից Անոր մէջ տփալը, արի, աշնուական և անվկանջ Հովութեպետի։ — Ս. Պատարագի ընթացքին, Վճարը մերան առաջ կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան պաշտօն Վհանշնոր Հայրապետի համար։ — Յաւատար Ս. Պատարագի տեղի ունեցաւ Թովոր Մարջ Տաճարի մէջ։ Վարդապետը չալրապատեց տարբեր մասունքները պարունակող աշեր ի մեռելն,

հանդիմանալի մեղքերը կենաց փայլը պարուհի նախորդ օրերէն հաճախը ձեռքին, ամպոլովանիի ներքեւ, կ'օրհնէր ժողովուրդը որ խուռներամ լեցուցած էր Տաճարը:

Նոր կիրակէին Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Ս. Փռլիի եկեղեցին, ի յիշտակ բիրաւոր նաւահաղակին մերոց որք անկան յընթաց համաշխարհական պատերազմին: Պատարագն Տ. Մուշեղ Վրդ., քարոզէ Տ. Եղիշէ Վրդ.:

Յաւարտ Ս. Պատարագին եկեղեցոյն կից Ազգ. գերեզմանատան մէջ կատարուեցաւ Հոգեհանգրտեան յատուկ պաշտօն համայն ննջեցեաց համար, Արարայի հերոսներու յուշարձանին շուրջ, որ Տ. Արթուր Վրդ. տղաւորիչ ճառով մը ոգեկոչեց յիշատակը մեր բիրաւոր նահատակներուն:

— Աշխարհամատան կիրակէին Ս. Գերեզմանին վրայ պատարագն Տ. Ներսէս Վրդ., եպիսկոպոսական զգեստաւորմամբ:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆՔ

Ք 4 Ապրիլ Գշ. — Երուսաղէմի Անկիլեան Եպիսկոպոսը, վերադարձած ըլլալով Անգլիայէն, այցելեց Վանք և այցաքար ձգեց:

Ք 5 Ապրիլ Դշ. — Պատր. Տեղապահ Սրբազանը, հետո ունենալով Տ. Կիրեղ վրդը, գնաց քաղաքիս Իրաքեան հիւպատոսարան, ցաւակի յայտնելու Իրաքի Ղազի Թագաւորին եղերական մահուան առթիւ:

Վերադարձին՝ ճամբու ընթացքին հանդիպեցան Անկիլեան Եպիսկոպոսին, ոչ շունչուն իր վերադարձը:

— Նոյն օրը Պատր. Տեղապահ Սրբազանը հեռագրեց Ամման, Անդրյորդանի իմիջ Ապտուլ-հանին (որ հորեղբայրն է Իրաքի վախճանեալ Թագաւորին), ներկայացնելով իր, Միաբանութեան և Հայ ժողովուրդի ցաւակցութիւնը՝ Իրաքի երիտասարդ Վեհապետին արկածամահ վախճանումին առթիւ ու բարեմաղթութիւններ ըրաւ Ֆէյսալ Բ. Մանուկ-Թագաւորի համար:

Ք 6 Ապրիլ Եշ. — Ստացուեցաւ իմիջ Ապտուլ-հանի շնորհակալութեան պատասխան հեռագիրը:

Ք 10 Ապրիլ Բշ. — Չառկի առթիւ շնորհաւորական այցելութեան ետեւ և ընդունուեցան Պատր. Տեղապահ Գեր. Տ. Սրբոյ Սրբազանի հոգմէ՝ Մր. Քիթ-Բոյ՝ նահանգային կառավարիչը, Ռուհի Գեյ՝ Բարձր Գովաթէութեան արաբական բաժնի պետ, իր և պետական քարտուղարի հոգմէ, Անկիլեան Եպիսկոպոսը, Հապէշաց մեծաւորը՝ իր

միաբանութեամբ, Հայ կաթողիկոսներու փոխանորդ վարդապետը՝ իր օգնականով:

— Պատր. Տեղապահ Սրբազանը, Տ. Կիրեղ վրդ. ի հետ, յետ միջօրէի, Ջատիկի առթիւ շնորհաւորական այցելութիւններ տուաւ Պաղեստինի Բարձր Գովաթէին, Պետական Աւագ Գալուստեալին, Երուսաղէմի կառավարիչին և Անկիլեան Եպիսկոպոսին:

Ք 11 Ապրիլ Գշ. — Պատր. Տեղապահ Սրբազանը, հետո շնորհապետներով, զատական շնորհաւորութեան գնաց Լատինաց պատրիարքարան և Ֆրանչիսկան միաբանութեան կիսաղաթին: Ապա Տ. Գեորգ վրդ., ընկալակիր վարդապետներով, փոխադարձ շնորհաւորութեան գացին Ասորոց և Հապէշաց վանքերը:

— Նոյն օրը շնորհաւորութեան եկան Պաղեստինի Բարձր Գովաթէի հոգմէ՝ իր անձնական թիկնապարը, և Ռուսաց մեծաւորի փոխանորդը:

Ք 12 Ապրիլ Դշ. — Լատինաց պատրիարքական փոխանորդը և Ֆրանչիսկանց կիսաղաթը, իրենց հետեւորդներով, այցելեցին պատրիարքարան՝ ի շնորհաւորութիւն Ջատիկի:

— Նոյն օրը Տ. Տ. Գեորգ և Ներսէս վարդապետներ փոխադարձ այցելութեան գացին Հայ կաթողիկոսներու մեծաւորին:

— Յատուկ հրաւերով՝ Պատր. Տեղապահ Սրբազանը, հետո ունենալով Տ. Կիրեղ վրդը եւ զիւսանակեալ Պ. Կ. Նուրեանը, այսօր յետ միջօրէի ժամը 4ին գացին Երուսաղէմի կառավարչատուն՝ մասնակցելու համար կառավարիչին հոգմէ տրուած թէյյանդանին:

Ք 13 Ապրիլ Եշ. — Երուսաղէմի կառավարիչը, Մր. Քիթ-Բոյ, այցելեց Տեղապահ Սրբազանին, և անոր հետ տեսակցութիւն մը ունեցաւ պատրիարքական ընտրութեան շուրջ:

— Նոյն օրը, Տեղապահ Սրբազանը, Աւագ Թարգման Տ. Հայրիկ վրդ. ի հետ, այցելեց Ռուսաց միաբանութեան՝ ի փոխադարձ շնորհաւորութիւն Ս. Ջատիկի:

Ք 16 Ապրիլ Կիր. — Պատրիարքական Տեղապահ Սրբազանը, հետո ունենալով Տ. Ենթրեց վարդապետը, զատական շնորհաւորութեան այցելութիւն տուաւ քաղաքիս երեւի ազգայինը:

Ք 20 Ապրիլ Եշ. — Տ. Գեորգ վրդ. Պատրիարքարանիս հոգմէ ներկայ գտնուեցաւ Ասորոց նոր Եպիսկոպոսի հոգմէ տրուած թէյյանդանին:

Ք 26 Ապրիլ Դշ. — Ռուսմական խորհուրդը զուսմուռեցաւ, որ ի միջի այլոց զբաղեցաւ Սիոնի խմբագրականութեան հարցով, Ընտրուեցաւ մասնախումբ մը բաղկացած՝ Հոգ. Տ. Սերովբէ, Տ. Եղիշէ, Տ. Ենթրեց և Տ. Արթուր վարդապետներէ, որոնք յետ այսու կը կազմեն Սիոնի խմբագրական Մարմինը: